

Povjerenje u institucije i preferencije za protekcionizam: paradoksi njihove povezanosti

Vuksan-Ćusa, Bartul

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:356047>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Bartul Vuksan-Ćusa

Povjerenje u institucije i preferencije za protekcionizam: paradoksi njihove povezanosti

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Povjerenje u institucije i protekcionizam: paradoksi njihove međusobne povezanosti

DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica: izv. prof. dr. sc. Andrija Henjak

Student: Bartul Vuksan-Ćusa

Zagreb, rujan, 2021.

Izjavljujem da sam diplomski rad/ završni specijalistički rad „Povjerenje u institucije i protekcionizam: paradoksi njihove međusobne povezanosti“, koji sam predao/la na ocjenu mentoru/ici izv. prof. dr. sc. Andriji Henjaku, napisao/la samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen niti korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao/la ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao/la etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Bartul Vuksan-Ćusa

Sadržaj

Političko povjerenje	1
Povjerenje u institucije i protekcijonizam	3
Razglednica iz Hrvatske I: protekcijonizam	7
Tablica 1. Prikaz faktorske analize varijabli koje ispituju ekonomske stavove (<i>oblimin</i> rotacija)	8
Grafikon 1. Prikaz srednjih vrijednosti varijabli koje mjere protekcijonizam 2011-2020 (Likertova skala)	11
Meta-analiza: socioekonomski i demografski prediktori protekcijonizma	15
Meta-analiza: uvod	15
Meta-analiza: pretpostavke i operacionalizacija	16
Meta-analiza: rezultati i interpretacija	21
Tablica 2. Prikaz linearnih regresija s protekcijonizmom kao zavisnom varijablom.....	23
Slika 1. Prikaz marginalnih efekata za najznačajnije varijable (protekcijonizam kao zavisna varijabla, 2015.).....	26
Slika 2. Prikaz marginalnih efekata za najznačajnije varijable (protekcijonizam kao zavisna varijabla, 2016.).....	27
Središnja analiza	27
Razglednica iz Hrvatske II: povjerenje u političke i provedbene institucije	27
Tablica 3. Faktorska analiza (s <i>oblimin</i> rotacijom) varijabli koje ispituju povjerenje u institucije (2015. i 2016.)	29
Grafikon 2. Distribucija varijabli koje ispituju povjerenje u političke i provedbene institucije (prikaz srednjih vrijednosti, 1995.-2020.).....	30
Ima neka tajna veza	32
Grafikon 3. Prikaz srednjih vrijednosti protekcijonizma i povjerenja u političke i provedbene institucije	33
Tablica 4. Prikaz vrijednosti korelacija protekcijonizma s političkim i provedbenim institucijama	34
Operacionalizacija i hipoteze	36
Rezultati i interpretacija	40
Tablica 5. Prikaz linearnih regresija (2015. godina)	41
Slika 3. Prikaz marginalnih efekata najznačajnijih varijabli (2015. godina, političke institucije kao zavisna varijabla).....	43

Slika 4. Prikaz marginalnih efekata najznačajnijih varijabli (2015. godina, provedbene institucije kao zavisna varijabla)	44
Tablica 6. Prikaz linearne regresije (2016. godina).....	45
Slika 5. Prikaz marginalnih efekata najznačajnijih varijabli (2016. godina, političke institucije kao zavisna varijabla).....	46
Slika 6. Prikaz marginalnih efekata najznačajnijih varijabli (2016. godina, provedbene institucije kao zavisna varijabla).....	48
Tablica 7. Sumirani prikaz statistički značajnih varijabli svih modela.....	50
Zaključak	51
Literatura	53
Dodatak	70
Tablica 8. Prikaz strukture korištenih varijabli	70
Tablica 9. Deskriptivna statistika nedihotomnih prediktora	72
Tablica 10. Deskriptivna statistika dihotomnih prediktora	73
Tablica 10. Mjere pouzdanosti skala koje ispituju povjerenje u političke i provedbene institucije (1995.-2020.)	73
Tablica 11. Prikaz srednjih vrijednosti kategorija varijable zaposlenja u odnosu na povjerenje u političke i provedbene institucije	73

Političko povjerenje

Istraživanje političkog povjerenja se u posljednjih nekoliko desetljeća etabliralo kao svojevrsna poddisciplina u studijama bihevioralno usmjerene politologije. Od svojih početaka tijekom sredine prošlog stoljeća kada su se istraživači ponajviše okupirali stabilnošću političkih sustava i važnošću političke kulture (Easton, 1965; 1975; Almond i Verba, 1963) pa do recentnih vremena u kojima se analitički akcent ponajviše stavlja na populizam (Norris i Inglehart, 2019) te drugačije tumačenje odnosa građanstva i političke potpore (Norris, 1999; 2011; Dalton i Welzel, 2014), proučavanje političkog povjerenja se vremenom profiliralo kao disciplinarni *must have*, neovisno o tome pristupa li se primarno analizi tog koncepta ili nekog drugog pri čemu se političko povjerenje onda smješta na sekundarno odnosno periferno mjesto u sâmim istraživanjima. Točnije, političko je povjerenje privuklo širi znanstveni interes sredinom sedamdesetih unutar narativa o krizi predstavničke demokracije (v. Crozier, Huntington i Watanuki, 1975: 77-85), to jest, unutar narativa čiji zvuci možda najglasnije odjekuju upravo u današnjem vremenu kroz već spomenuti fenomen populizma (van der Meer, 2016, Listhaug i Jakobsen, 2018).¹ Od tada se prvenstveno iz vizure američkog političkog sustava počelo proučavati političko povjerenje kao fokalna analitička točka, što se kasnije istraživački prelilo na ostatak političkog Zapada te naposljetku na postkomunistički prostor (Mishler i Rose, 1997). Shodno kriznom narativu, jedan od prvih generalnih nalaza te tradicije je bio onaj o posvemašnjoj eroziji političkog povjerenja što je objašnjeno generacijskom promjenom odnosno socijalizacijom mlađih dobnih kohorti koje su sklone postmaterijalističkim vrijednostima među kojima politički autoriteti, kao objekti povjerenja, ne pronalaze svoje mjesto i/ili se pak valoriziraju po zahtjevnijim kriterijima (Inglehart, 1990; 1997; Catterberg i Moreno, 2005).²

¹ Treba napomenuti kako je teško napraviti linearan pregled razvoja više koncepata koji se isprepliću, upravo kao što to jest slučaj s političkim povjerenjem i prethodno navedenim fenomenima poput populizma (v. Worsley, 1969; Canovan, 1981).

² Više o prijelazu iz poslušnog u asertivno građanstvo vidjeti u Dalton i Welzel (2014).

Neki smatraju kako se trend pada političkog povjerenja nastavio i nakon sedamdesetih i osamdesetih (Dalton, 2004), dok drugi pak smatraju kako se po pitanju tumačenja longitudinalnog kretanja političkog povjerenja ne mogu razaznati ikakva primjetnija obilježja na općenitijoj razini (Norris, 2011, van der Meer i Zmerli, 2017).³ No, neovisno o tome radi li se ili ne o *Zeitgeistu* političkog skepticizma (Dalton, 2005), istraživanje političkog povjerenja se razvilo u različitim smjerovima, to jest, počela su se istraživati njegova polazišta, dimenzije i determinante (Hetherington, 2004, van der Meer i Hakhverdian, 2017; Citrin i Stoker, 2018; Uslaner, 2018) te su se oblikovale teorije o utjecaju kulture i institucija na političko povjerenje (v. Mishler i Rose, 2001; 2011), a pristupilo se i analizi legalističkih posljedica različitih razina povjerenja (Scholz i Lubell, 1998; Marien i Hooghe, 2011). Također, počelo se i s proučavanjem socijalnog kapitala odnosno socijalnog povjerenja kao njegove empirijski najzastupljenije dimenzije (Putnam, Leonardi i Nanetti, 1993; Newton, 2007; Zmerli, Newton i Montero, 2007).

U tom se razvoju tradicija proučavanja političkog povjerenja izdiferencirala, točnije, počeli su se razlikovati različiti oblici proučavanja političkog povjerenja obzirom na objekt povjerenja. Primjerice, tako Norris (1999; 2011) razlikuje povjerenje u političku zajednicu, vrijednosti režima, performans režima, institucije i dužnosnike. S vremenom se, barem iz bihevioralne vizure, sve više studija počelo okupirati spomenutim povjerenjem u institucije kao nešto specifičnijim oblikom povjerenja, govoreći Eastonovom terminologijom. Istovremeno, to ne znači da prijašnje studije pod pojmom političkog povjerenja nisu razumijevale povjerenje u institucije (najčešće vladu) (npr. Miller, 1974a).⁴ No, tek se u posljednje vrijeme na sustavniji način počinju proučavati specifičniji vidovi političkog povjerenja poput povjerenja u institucije, neovisno o visokim razinama njihove međusobne koreliranosti (van der Meer i Zmerli, 2017). Upravo se povjerenjem u institucije bavi ovaj tekst koji u prvom koraku prikazuje što znači vjerovati u institucije i kako je to povezano s protekcionizmom. Nakon toga se kraći dio teksta

³ Ukoliko možemo govoriti o postepenoj degradaciji političkog povjerenja, to bi se ponajprije odnosilo na Sjedinjene Američke države u posljednjih šezdeset godina (Hetherington, 1998; 1999; Hooghe i Oser, 2017).

⁴ Za detaljniji prikaz razvoja mjernih instrumenata političkog povjerenja odnosno povjerenja u vladu vidjeti Levi i Stoker (2000).

posvećuje prikazu protekcionističkih stavova nakon čega slijedi analiza determinanti protekcionizma u Hrvatskoj. Središnja analiza nastoji dati odgovor na temeljno pitanje o povezanosti povjerenja u institucije i protekcionizma pri čemu se analiziraju i ostale determinante institucionalnog povjerenja. Posljednji dio teksta sumira i objašnjava glavne nalaze.

Povjerenje u institucije i protekcionizam

Pitanje jest treba li se uopće vjerovati institucijama odnosno je li takav oblik povjerenja uopće moguć? Primjenjujući aksiome teorije racionalnog izbora na koncept povjerenja, Hardin (Warren, 1999a) dolazi do zaključka kako se zapravo ne može vjerovati instituciji jer pojedinac vjeruje onda kad mu je to u interesu, to jest, onda kada je u poziciji da zna motivaciju onoga kojem se vjeruje. Budući da spram institucije pojedinac nije u poziciji znanja relevantnih informacija, motivacija i okolnosti, zaključuje se kako je takav oblik vjerovanja (ili nevjerovanja) nepoželjan te, za većinu ljudi, uglavnom besmislen ili, gledano strukturno, praktički nemoguć (Hardin, 2013; Warren, 1999b).⁵ Ovakvo Hardinovo shvaćanje proizlazi iz njegova specifičnog shvaćanja povjerenja kao svojevrsnog začahurenog (inkapsuliranog) interesa po kojem subjekt vjeruje objektu onda kada se razlozi objekta poklapaju s interesom subjekta – objekt je, u tom smislu, iz pozicije vlastite razložnosti, na neki način agent interesa subjekta (Hardin, 1999: 26; 1992). Iz ove perspektive pojedinac može vjerovati samo ljudima koje zna jer poznaje njihove motivacije i njihov interes, ergo, samo kod ljudi koji su nam poznanici možemo suditi o inkapsuliranosti odnosno međusobnoj učahurenosti naših interesa (Hardin, 1993). Neovisno o polazištima i ciljevima Hardinove teorije, to jest, ostavljajući po strani sve one faktore (poput znanja) koji su kod Hardina odveć stvaralački za cijelu teoriju, ovdje se korisnom čini njegova formula po kojoj je povjerenje tripartitan odnos: A vjeruje B da će učiniti stvar X (Hardin, 1999; Harré, 1999). Time se priznaje da je povjerenju imanentno određeno očekivanje (po pitanju objekta B i stvari x). Riječju, gdje ima očekivanja, tamo ima ili nema povjerenja.

⁵ Također, povezano s prethodnim, Harré smatra kako povjerenje u institucije nije jedinstven i osobit tip povjerenja iz razloga što je povjerenje esencijalno stvar odnosa među individuama, točnije, kada govorimo o povjerenju u institucije, mi zapravo govorimo o jednom obliku indirektnog osobnog povjerenja u aktere koji čine te institucije (Warren, 1999a; Harré, 1999; v. Patterson, 1999).

Stoga, za formiranje povjerenja nije ključno znanje kao kod Hardina, već je tu, u formativnom smislu, prije svega riječ o očekivanjima (Bauer i Freitag, 2018). Zbog toga se tvrdi kako vjerujemo institucijama jer su one utemeljene na setu pravila i zakonima što osigurava internalizaciju normativnih očekivanja od strane njihovih službenika, to jest, mi vjerujemo instituciji jer je ona uspostavljena tako da normativnu ideju njena utemeljenja putem pravila, motivacija ili sankcija, proširuje i na svoje djelatnike (Warren, 1999b). Institucije dakle počivaju na normativnoj ideji u skladu s kojom subjekti imaju određena očekivanja, a ekstenzija povjerenja na službenike se može odviti jer je institucija utemeljena tako da upravo to osigurava. Ovakvo određenje povjerenja u odnosu na očekivanja prihvaća većina istraživačke tradicije, to jest, političko povjerenje i povjerenje u institucije se poglavito određuju kao evaluacije djelovanja autoriteta i institucija u odnosu na normativna ili druga očekivanja javnosti (Miller, 1974b: 952; Miller i Listhaug, 1990: 358; Hetherington, 1998:791; Breustedt, 2018: 15; Citrin i Stoker, 2018: 57; Hetherington, 2004: 9-10) što uz sve prethodno navedeno znači da je povjerenje u institucije inherentno relacijski, situacijski i evaluacijski koncept (van der Meer, 2018).

Na ovoj liniji mišljenja se, samo iz drugačije perspektive, nalazi i Offe (1999:70-71) koji pojašnjava kako institucije sadrže vrijednosti i točke iliti duh odnosno *idée directrice* zajednice čiji život uređuju iz čega proizlazi da vjerovati instituciji prvenstveno znači vjerovati u spoznajnu familijarizaciju i efikasno provođenje normativne ideje koja građane zbližava u istom institucionalnom prostoru. Jednostavnije rečeno, u institucionalnom režimu stranci postaju građani jer vjeruju i *očekuju* da normativne ideje na kojima su institucije izgrađene motiviraju pojedince na nekakav oblik trajnije potpore. Offe (1999) time obrće stvar i pokazuje kako ne samo da se institucijama može vjerovati, već su one medijatori koji u pogledu povjerenja imaju formativnu funkciju. Povjerenje se s jedne strane može ostvariti pomoću institucionalnih aranžmana poput socijalne države, redistributivne intervencije i različitih oblika protekcije koji emuliraju solidarnost (Offe, 1999), dok s druge strane, vraćajući se na prvotno rečeno, jedna od normativnih ideja ili očekivanja na kojima se povjerenje temelji može biti zaštita odnosno očekivanje zaštite u vidu socijalne države i pripadajuće institucionalne arhitekture. Neovisno o kutu gledanja odnosno polazištu, ono što proizlazi iz toga je da su povjerenje i različiti oblici

zaštite povezani u vidu očekivanja koje pojedinci mogu imati od institucija. Preciznije rečeno, povjerenje u institucije može značiti zahtjev pojedinca za većom ili manjom zaštitom, redistribucijom i programima socijalne države. Budući da je povjerenje relacijsko, odnosno, budući da se kod povjerenja uvijek radi o vrsti odnosa koji evocira očekivanja o recipročnosti (Offe, 1999; Warren, 1999b), socijalna država može biti tumačena kao mehanizam koji za određeni input (povjerenje ili potporu) pruža određeni output (u vidu većih socijalnih prava, zaštite ili redistribucije usmjerene na bolji položaj pojedinaca u pitanju).⁶ Ideja o povezanosti povjerenja u institucije i podrške socijalnoj državi te različitim mehanizmima zaštite, osim navedenoga, počiva i na jednostavnoj logici koja se nadovezuje na evaluacijsku prirodu ovog oblika povjerenja, to jest, ukoliko građani percipiraju da institucije proizvode očekivane outpute njihova podrška programima socijalne države će se također povećati (Edlund i Lindh, 2013; Svallfors, 2012), a moguće je i objašnjenje da su građani s višim razinama povjerenja u institucije ujedno spremniji na zajedničko djelovanje odnosno kolektivnu akciju što može dovesti do veće podrške spram socijalne države (Edlund, 1999).

Povezanost povjerenja u institucije (i, šire uzeto, nekih oblika političke potpore) i podrške socijalnoj državi ili određenim programima iste analizirana je u, komparativno gledano, omanjem broju studija čiji su nalazi ambivalentni. Neke studije detektiraju pozitivnu povezanost između podrške određenim programima socijalne države i političkog povjerenja, drugim riječima, ističe se kako između veličine naknada za nezaposlene (Kumlin, 2010), nezadovoljstva djelovanjem javnih službi (Kumlin, 2009), stavova o oporezivanju (Svallfors, 2002), različitih oblika evaluacije socijalne zaštite (Lühiste, 2014), sklonosti plaćanju višeg poreza radi potpore socijalnoj državi (Habibov, Cheung i Auchynnikava, 2018) i potpore socijalnoj potrošnji (Hetherington, 2004: 75-78) s jedne strane i različitih oblika političkog povjerenja poput

⁶ Na ovaj način, pretpostavlja se, funkcionira i odnos između socijalnog povjerenja i socijalne države jer socijalna država, u vidu opipljivih supstantivnih efekata (npr. veća jednakost), pridonosi pozadini zajedničkih mreža društvene povezanosti čime pojačava socijalno povjerenje (Kumlin, Stadelmann-Steffen, Haugsgjerd, 2018). No, treba naglasiti kako se u ovom kontekstu ne cilja na izjednačavanje socijalnog i političkog povjerenja čiji se međudnos i povezanost tumače i interpretiraju na različite načine (van der Meer, 2017; Newton, Stolle i Zmerli, 2018, Letki, 2018).

povjerenja u institucije, zadovoljstva demokracijom i sl. s druge strane postoji jasna povezanost na način da povećanje prvog faktora dovodi do povećanja drugoga.⁷ Temeljem ovakvih i drugih sličnih nalaza zaključuje se kako različiti elementi odnosno stavovi vezani uz socijalne politike države pozitivno utječu na razine političkog povjerenja i povjerenja u institucije (Kumlin, Stadelmann-Steffen, Haugsgjerd, 2018).⁸ No, istovremeno, postoje studije koje pokazuju kako podrška programima socijalne države i povjerenje u institucije nisu povezani, to jest, nekolicina autora naglašava kako povjerenje u institucije nije povezano s stavovima o intervenciji socijalne države (Svallfors, 1999) ili s razinama podrške programima socijalne države (van Oorschot i Meuleman, 2012). Treća skupina radova pokazuje takoreći mješovite nalaze po pitanju povezanosti povjerenja u institucije i podrške socijalnoj državi (Edlund, 1999), pri čemu se tematiziranom odnosu pristupa tako da se u analizu uključuje i tretiranje drugih institucionalnih aranžmana poput tržišta (Edlund i Lindh, 2013). Stoga, treba zaključiti kako je povezanost povjerenja u institucije i potpore socijalnoj državi odnosno različitim oblicima zaštite tek djelomično utemeljena u empirijskim studijama. No, gotovo sve navedene studije se usmjeravaju na analizu podrške različitim dimenzijama socijalne države, pri tom ne ispitujući mogućnost tretiranja podrške ili sklonosti različitim kategorijama socijalne države kao dimenzije određenog stava. Točnije, iako većina studija detektira veće ili manje razine sklonosti politikama socijalne države, praktički nijedna analiza nije pretpostavila postojanje jedinstvenog stava koji bi tu sklonost izrazio (ili, u konačnici, ne bi izrazio). Riječju, ukoliko institucije promatramo kao *ethos* određene ideje ili kao objekte povjerenja prema kojima su usmjerena određena očekivanja (Warren, 1999a; 1999b; Offe, 1999) te ako utvrdimo da je jedna od tih ideja protekcija odnosno očekivanja zaštite (v. Johnston, 2013), tada bismo mogli pretpostaviti postojanje dimenzije stava

⁷ Studija s vjerojatno najvećim obimom po pitanju odnosa političkog povjerenja i socijalne države je ona Kumlinova (2004) koja pokazuje kako iskustva s različitim dimenzijama socijalnih politika države, uz druge faktore, objašnjavaju udio varijance u političkom povjerenju. No, ta studija se ne bavi povjerenjem u institucije u užem smislu već kao jednu od zavisnih varijabli koristi povjerenje u političare i zadovoljstvo funkcioniranjem demokracije.

⁸ U ovom kontekstu je zanimljiva analiza koja, na primjeru Njemačke, pokazuje kako pojedinci koje karakteriziraju više razine povjerenja u institucije istovremeno blagonaklonije gledaju na reforme socijalne države (Gabriel i Trüdinger, 2011).

koja tu sklonost izražava i koja bi bila povezana s povjerenjem u institucije. Takav stav bismo, ako bi sadržavao elemente poput sklonosti prema npr. redistributivnoj državnoj intervenciji, zaštiti od ekonomski, finansijski i politički moćnijih aktera i/ili davanjima usmjerenima na poboljšanje položaja pojedinca, mogli nazvati protekcionizmom. Na ovim pretpostavkama gradi ovaj tekst, odnosno, nastoji se provjeriti jesu li i na koji način protekcionistički stavovi povezani s povjerenjem u institucije.

Razglednica iz Hrvatske I: protekcionizam

Shodno prethodno rečenomu, prvi korak treba biti utvrđivanje postojanja protekcionističke dimenzije stavova. U Hrvatskoj je postojanost takvih stavova relativno slabo ispitana, to jest, radi o studijama na većem broju zemalja koje, iz vizure drugačijih istraživačkih interesa, ispituju tek pojedine elemente onoga što ovdje nazivamo protekcionizmom (Roosma, van Oorschot i Gelissen, 2015).⁹ Jedna od rijetkih studija koja protekcionizam tretira kao dimenziju određenog ekonomskog stava je ona Henjaka i Vuksan-Ćuse (2019) gdje se, premda u ograničenom vremenskom intervalu, detektira postojanost protekcionističkih stavova u Hrvatskoj. Ovdje se nastavlja na tu studiju te se eventualna postojanost takvih stavova nastoji longitudinalno prikazati u intervalu prethodnog desetljeća (od 2011. do 2020. godine) na osnovi podataka četiri postizborne ankete provedene 2011., 2015., 2016., i 2020. godine čime se promatrano razdoblje proširuje u odnosu na spomenutu studiju. Točnije, riječ je o terenskim anketama nastalima u sklopu empirijskog istraživačkog niza *Hrvatske izborne studije* pri Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Podaci iz 2020. godine u tom kontekstu predstavljaju iznimku jer se radi o anketi provedenoj u sklopu projekta Istraživačkog novinarskog laboratorija (*JOURLAB*) koja je također provedena pri Fakultetu političkih znanosti na nacionalno reprezentativnom uzorku. Sve

⁹ Konkretnije rečeno, navedena studija ispituje stavove o oporezivanju te prikazuje kako oko 37% ispitane populacije u Hrvatskoj (n=1200) smatra da su porezna opterećenja za skupine građana niže i srednje razine dohotka previsoka, istovremeno smatrajući kako je porezno terećenje građana više razine dohotka prenisko. Ovakav stav je, relativno gledano, najprisutniji u uzorku hrvatskih građana što može indicirati elemente šireg protekcionističkog stava.

Tablica 1. Prikaz faktorske analize varijabli koje ispituju ekonomske stavove (oblimin rotacija)

Čestice	2011. ¹⁰	2015.	2016.	2020.
<i>Država bi svim nezaposlenim građanima trebala osigurati naknade za nezaposlene dovoljne za pokrivanje osnovnih životnih potreba.</i>	0,583	0,604	0,585	0,500
<i>Država treba ograničiti pravo banaka da same određuju kamatnu stopu za kredite građanima.</i>	0,577	0,693	0,652	0,624
<i>Država bi trebala više oporezovati imovinu i dohodak bogatih pojedinaca.</i>	0,580	0,649	0,699	0,577
<i>Država treba omogućiti radnicima da sudjeluju u donošenju odluka u njihovim poduzećima.</i>	0,735	×	×	×
<i>Država treba ograničiti ulazak stranih tvrtki na hrvatsko tržište radi zaštite domaćih tvrtki.</i>	0,448	0,173	0,297	0,446
<i>Država treba smanjiti poreze kako bi omogućila poduzetnicima da bolje posluju.</i>	×	0,516	0,561	0,572
<i>Potrebno je smanjiti proračunsku potrošnju, čak i ako to znači smanjivanje plaća, mirovina i socijalnih prava.</i>	-0,129	-0,142	0,030	-0,235
<i>Potrebno je tvrtkama omogućiti lakše otpuštanje zaposlenika radi lakše prilagodbe uvjetima tržišta.</i>	-0,057	-0,155	-0,217	-0,222
<i>Tvrtke u državnom vlasništvu treba privatizirati jer država ne može njima efikasno upravljati.</i>	0,097	0,066	0,042	0,305
Svojtvena vrijednost	1,80	1,58	1,57	1,76
Ukupno objašnjena varijanca (%)	22,5	19,78	19,67	21,96

navedene ankete sadrže uglavnom sličnu bateriju pitanja kojima se mjere ekonomski stavovi, točnije, ispituju se stavovi o naknadama za nezaposlene, ograničenjima bankama, progresivnom oporezivanju, zaštiti domaćih tvrtki, smanjenju poreza za poduzetnike, smanjenju proračunske potrošnje, lakšem otpuštanju radnika i privatizaciji tvrtki u javnom vlasništvu. Tablica 1.

¹⁰ Set pitanja o ekonomskim stavovima u anketi iz 2011. godine je ponešto drugačiji od ostalih godina. Ovo se odnosi na prvu (*Država bi svim građanima trebala osigurati posao, stan i sredstva za osnovne životne potrebe*) i treću (*Porezni sustav bi trebao biti organiziran tako da oni koji imaju veće prihode plaćaju više poreze*) čestice. Iako se, u usporedbi sa setom o ekonomskim pitanjima korištenim u ostalim anketama, radi o tekstualno drugačijoj formulaciji čestice, ipak je vidljivo kako se radi o kategoriji koja se, prema podacima priložene faktorske analize, uklapa u ostatak dimenzije stava.

prikazuje rezultate faktorske analize s *oblimin* rotacijom iz čega je vidljivo postojanje faktora koji se u sve četiri vremenske točke sastoji od varijabli koje ispituju odnos prema naknadama za nezaposlene, ograničenju prava banaka i progresivnom oporezivanju. U tri vremenske točke taj faktor obuhvaća i varijablu koja ispituje stav o smanjenju poreza za poduzetnike (u 2011. godini to nije ispitano), dok varijabla koja ispituje stav o zaštiti domaćih tvrtki rubno pripada odnosno ne pripada faktoru u dvije vremenske točke (2011. i 2020.). Stoga u glavnoj analizi ostaju četiri spomenute varijable čije je faktorsko zasićenje statistički zadovoljavajuće.¹¹ Budući da anketa iz 2011. godine ne sadrži česticu koja ispituje stav o poreznom terećenju poduzetnika koja u tri ostale godine pripada protekcionističkoj dimenziji, nju također isključujemo iz središnje analize teksta. Uz to, anketa iz 2020. godine ne ispituje povjerenje u institucije pa nam je, obzirom na fokus ove analize, potrebna samo radi s jasnijeg utvrđivanja dimenzije stavova u promatranom intervalu vremena te ju stoga isključujemo iz daljnje analize. Stoga, u analizi preostaju četiri varijable iz 2015. i 2016. godine koje ispituju stavove o naknadama za nezaposlene, ograničenju prava banaka, progresivnom oporezivanju i manjem poreznom terećenju poduzetnika. Podrška osiguranju naknada za nezaposlene se može tumačiti kao potpora inačici ideje univerzalnog dohotka dok bi se potpora ograničenju prava banaka mogla smatrati protekcijskim zahtjevom usmjerenim na smanjenje moći većih financijskih aktera spram manjih. Potpora progresivnom oporezivanju se može tumačiti kao zahtjev za ekonomskom redistribucijom, a visoke razine potpore manjem poreznom terećenju poduzetnika valja povezati s percepcijom po kojoj poduzetništvo treba očuvati od države koja vlastitim intervencijama guši njegovu ekonomsku slobodu. Jednostavnije rečeno, radi se o perspektivi po kojoj poduzetnike treba zaštititi od glomazne i neefikasne države.

Pri tome treba naglasiti kako se ovdje proklamirani protekcionizam razlikuje od onoga koji je inače prisutan u studijama ovog tipa koje stavove odnosno stav o protekciji ispituju pomoću varijabli koje ponajprije zahvaćaju odnos prema trgovinskom protekcionizmu to jest, preciznije rečeno, ispituje se odnos prema trgovinskoj i poslovnoj povezanosti domicilne zemlje ispitanika

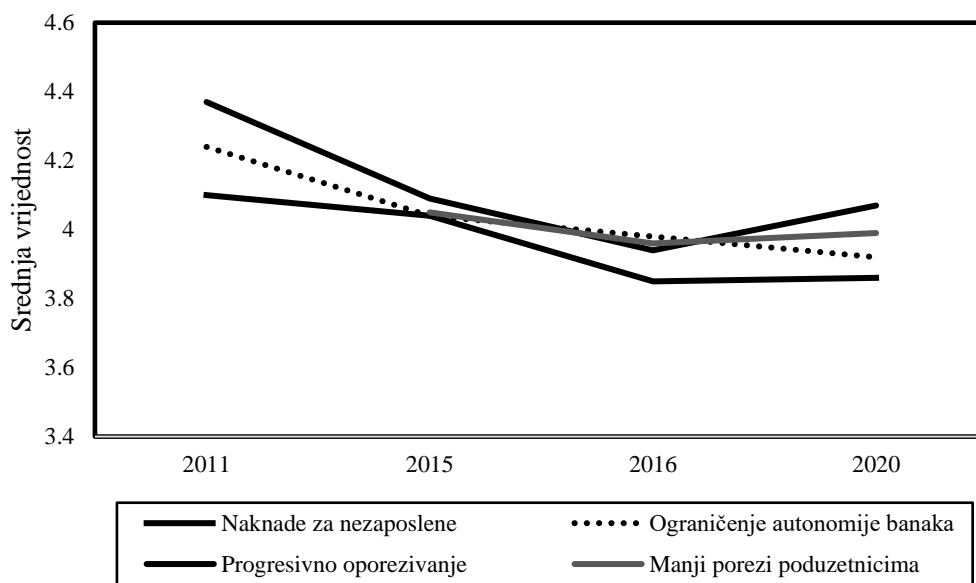
¹¹ Varijable su isključene iz analize jer ne zadovoljavaju kriterij zasićenosti faktora $>0,5$ (Hair i ostali, 2019, v. Costello i Osborne, 2005).

sa stranim zemljama (Margalit, 2012: 488), uvozu stranih proizvoda u kontekstu zaštite nacionalne ekonomije (Mayda i Rodrik, 2005: 1397; O'Rourke i ostali, 2001: 164; Owen i Johnston: 2017: 16) ili većim carinama i limitima na uvozne proizvode (Hainmueller i Hiscox, 2006: 475; van der Waal i de Koster, 2018: 565).¹² S druge strane, studije slične ovoj se odmiču od trgovinskog protekcionizma i naglasak stavljaju na šire pojmljenu socijalnu protekciju, ergo, ispituju se stavovi o tome trebaju li vlade urgirati u smjeru smanjivanja dohodovne nejednakosti i kreacije poslova (Häusermann, Kurer i Schwander, 2013: 11-12) te o razini odgovornosti koju država treba imati za zbrinjavanje vlastitih građana (Koster, 2014: 132; 2010). Ono što je zajedničko navedenim studijama jednog i drugog tipa jest to naglasak stavljaju na tek jednu od nekoliko dimenzija protekcionizma (trgovinski i/ili redistributivni aspekt) iz čega proizlazi tretiranje protekcionizma pomoću najčešće jedne ili dvije varijable. Nekolicina studija protekcionizam zahvaća pomoću više varijabli, no, tu se i dalje radi o analizama koje se fokusiraju na trgovinski aspekt (Jedinger i Burger, 2020: 409) odnosno na socijalne, ekonomske i moralne posljedice djelovanja socijalne države (van Oorschot, Reeskens, Meuleman; 2012: 185-186) čime se zahvaća protekcionistička dimenzija stavova, ali se naglasak prvenstveno stavlja na usporedbu determinanti različitih percepcija djelovanja države blagostanja. Tek omanji broj studija zavisnu varijablu koja ispituje različite stavove o opsegu socijalne države, državnoj intervenciji i raznim oblicima protekcije uspostavlja kompozitno, odnosno, manji broj analiza zavisnom varijablom obuhvaća širi aspekt stavova o redistribuciji, protekciji i potrebitom obimu socijalne države (v. Svallfors, Kumlin i Schnabel, 2012, Linos i West, 2003; Blekesaune, 2007; Brito Viera i ostali 2016, Iversen i Soskice, 2001).

¹² Iz vizure političke ekonomije, teorijsko izvorište navedenih studija ponajprije čini testiranje Stolper-Samuelsonovog teorema čija logika počiva na tome kako će ekonomska otvorenost donijeti gubitke niskokvalificiranim radnicima u ekonomijama koje su obilne vještinama i kvalificiranim radnicima u ekonomijama koje su oskudne vještinama. Točnije, pretpostavlja se kako bi ekonomska otvorenost trebala naći potporu među onima koji od toga imaju benefite, to jest, među visokokvalificiranim radnicima u ekonomijama koje su obilate vještinama (Margalit, 2012). Riječju, najveće dobitke će osjetiti oni koji posjeduju čimbenike kojima je gospodarstvo relativno obdareno, a to su ponajprije visokokvalificirani radnici u najrazvijenijim svjetskim ekonomijama.

Takve analize su bliske zahvaćanju više dimenzija onoga što ovdje nazivamo protekcionističkom dimenzijom, iako su operacionalizacije i analize provedene različito odnosno sukladno raznorodnim istraživačkim interesima navedenih autora. Temeljem svega navedenog možemo zaključiti kako su rjeđe prije negoli češće one studije koje protekcionizam tretiraju kao klaster stavova koji obuhvaća više ekonomskih i socijalnih dimenzija sâme protekcije. Ovdje predstavljena operacionalizacija protekcionizma uzima šire određenje protekcionizma, točnije, ovdje se protekcionizam tretira ponajprije kao ekonomski protekcionizam čiji sadržaj obuhvaća i pojedine aspekte socijalne protekcije (poput primjerice ideje univerzalnog dohotka i zaštite poduzetnika). Grafikon 1. prikazuje distribuciju četiri prethodno istaknute varijable u četiri vremenske točke tijekom prethodnog desetljeća. Ono što se

Grafikon 1. Prikaz srednjih vrijednosti varijabli koje mjere protekcionizam 2011-2020 (Likertova skala)

prvo primjećuje jesu postojane razine slaganja s česticama koje ispituju protekcionističke stavove, točnije, grafikon dokazuje relativnu postojanost odnosno raširenost protekcionističkih stavova među ispitanicima. Preciznije rečeno, srednja vrijednost prikazanih varijabli je u svim vremenskim točkama oko 4 što bi aproksimativno značilo pretežno slaganje s protekcionističkim stavovima. No, osim toga, vidljivo je kako su protekcionistički stavovi bili najzastupljeniji u 2011. godini odnosno onda kada je ekonomska kriza u Hrvatskoj i svijetu bila u punom jeku. To

se može tumačiti na način da su zahtjevi za različitim oblicima državne protekcije bili najzastupljeniji u razdoblju najveće krize, odnosno, u razdoblju najveće ekonomske neizvjesnosti. U usporedbi s 2011. godinom slaganje s tvrdnjama koje ispituju protekcionističke stavove je opalo u 2015. godini, a taj pad se, premda u manjem obimu, nastavio i u 2016. godini. Dakako, treba naglasiti kako se radi o relativno niskim razinama promjene u potpori odnosno padu podrške protekcionističkim stavovima. Naime, srednja vrijednost protekcionističkih stavova za 2011. godinu iznosi 4,24, za 2015. godinu 4,05 te za 2016. godinu 3,93. Dakle, iako je pad najočitiiji u razdoblju od 2011. do 2015. godine, on se kontinuirano nastavio i u 2016. godini, i to za sve tretirane varijable. U 2020. godini srednja vrijednost protekcionističkih stavova je iznosila 3,96 što je neznatan porast u odnosu na 2016. godinu. Što se pojedinačnih varijabli tiče, ispitanici se najviše slažu s progresivnim oporezivanjem ($\bar{x}=4,12$), a najmanje s idejom naknada za nezaposlene ($\bar{x}=3,96$). Najveći pad potpore ispitanika je vidljiv kod varijable koja ispituje ograničenje autonomije banaka (od 2011. do 2020. srednja vrijednost potpore je pala za 0,32).¹³ No, iako se intenzitet slaganja s protekcionističkim stavovima komparativno gledano smanjio kroz prethodno desetljeće, treba reći kako prikazani podaci prije svega pokazuju razmjerno visoku zastupljenost protekcionističkih stavova među ispitanicima, to jest, temeljem prikaza srednje vrijednosti je jasno kako se radi o asimetričnoj distribuciji gdje se većina populacije dominantno slaže s česticama koje mjere protekcionističke stavove (\bar{x} za prethodno desetljeće iznosi 4,03). Ovo dakle ide u prilog studijama koje su na različite načine pokazale prisutnost nekih dimenzija protekcionizma na razini stavova u Hrvatskoj (za progresivno oporezivanje v. Roosma, van Oorschot i Gelissen, 2015; sklonost dohodovnoj jednakosti v. Murthi i Tiongson, 2008 i Šućur, 2021; potporu državnoj intervenciji v. Svallfors, 2012).¹⁴¹⁵ Uzroke prihvaćenosti

¹³ Usporedbe radi, srednje vrijednosti potpore protekcionističkim stavovima su u razdoblju od 2011. do 2020. su se smanjile u iznosu od 0,3 za progresivno oporezivanje, 0,24 po pitanju naknada za nezaposlene te 0,06 u kontekstu manjeg poreznog terećenja poduzetnika.

¹⁴ U ovom kontekstu je zanimljiva studija koja analizira percepcije o prekomjernom iskorištavanju (*overuse*) ili pak nedovoljnom iskorištavanju (*underuse*) usluga socijalne države na uzroku više europskih zemalja pri čemu se Hrvatska smješta u skupinu zemalja gdje su visoke percepcije jednoga i drugoga fenomena, to jest, upravo je Hrvatska zemlja s najvišim razinama percepcije nedovoljnog iskorištavanja usluga socijalne države (što se

odnosno raširenosti protekcionističkih stavova možemo tražiti i u bliskosti nekih protekcionističkih zahtjeva s onime što bi se moglo nazvati ekonomskim populizmom. Naime, zahtjevi za državnom protekcijom uz istovremenu potporu domaćem poduzetništvu su čest dio populističke agende (Mudde, 2007: 127).¹⁶ Uostalom, detektirana potpora protekcionizmu se može tumačiti kao dio šire potpore različitim programima i politikama socijalne države koja je pretežito postojana u razvijenim demokracijama (Alber, 1988; Blekesaune i Quadagno, 2003; Vis, Kersbergen i Hylands, 2011; Eger i Breznau; 2017: 446; Svallfors, 2011)

No, da bi se ove varijable koristile kao validan pokazatelj protekcionizma u daljnjoj analizi, mora se pokazati kako one tvore jedinstvenu skalu s prikladnom razinom interne konzistentnosti odnosno unutarnje pouzdanosti. Stoga je, uz faktorsku analizu koja pokazuje kako četiri varijable pripadaju istom faktoru, potrebna i mjera koja pokazuje internu valjanost skale odnosno Cronbachov α koeficijent koji za 2015. godinu iznosi 0,48, a za 2016. godinu 0,52. Budući da konvencionalno pravilo o odsječnoj vrijednosti za ovaj koeficijent iznosi 0,7 (Nunnally, 1975: 10; 19; Corbetta, 2003: 173) ovdje dobivene vrijednosti se mogu okarakterizirati kao nedovoljne. No, interpretirajući Cronbachov α koeficijent treba imati na umu kako ta mjera ovisi o veličini skale (Schmitt, 1996). Stoga, budući je ovdje broj čestica u skali razmjerno nizak ($n=4$), to automatski snižava vrijednost α koeficijenta. Međutim, to ne znači da relativno niske vrijednosti

operacionaliziralo česticama koje ispituju stav o tome dobivaju li siromašni ljudi manje benefita od onoga što im je zakonski zajamčeno odnosno o tome kako ne postoji dovoljno benefita za pomoć onima kojima je to stvarno potrebno (Roosma, van Oorschot i Gelissen, 2016).

¹⁵ No, treba napomenuti kako postoje studije koje analizirajući odnos između potpore redistribuciji i etničke raznolikosti pokazuju kako je Hrvatska u grupi zemalja koje karakteriziraju niže razine podrške redistribuciji (Steele, 2016: 15). Valja istaći kako se u ovoj studiji podrška redistribuciji mjeri česticom koja ispituje slaganje s tvrdnjom po kojoj bi ljudi trebali preuzeti veću odgovornost za sebe (1) odnosno po kojoj bi država trebala osigurati da su svi adekvatno opskrbljeni (10).

¹⁶ Za više o ekonomskom populizmu i protekcionizmu vidjeti Magistro i Menaldo (2021) i Ivaldi i Mazzoleni (2019).

koeficijenta možemo opravdati pozivajući se samo na ovisnost α indeksa o veličini skale. Ipak, ono što treba napomenuti jest kako se ovdje radi o mjeri protekcionizma koja se tek razvija, odnosno, o skali čije je istraživanje tek u početnim koracima što znači da bi i kriteriji nutarnje konzistentnosti trebali biti niži (Streiner, 2003).¹⁷ Uz veličinu skale i razvojnu fazu, treba istaknuti kako postoje studije koje govore kako Cronbachov koeficijent od 0,5 može značiti umjerenu pouzdanost (Hinton i ostali, 2004: 365), to jest, tvrdi se kako manje vrijednosti α koeficijenta mogu biti validne budući da zapravo ne postoji univerzalno valjana vrijednost odrješenja (Schmitt, 1996). Stoga, da bi se jednodimenzionalnost skale odnosno faktora pravilno interpretirala, osim α koeficijenta, kontrastno popularnoj praksi, trebaju se prezentirati i podaci o povezanosti čestica unutar baterije. Iako postoje i drugačije interpretacije, središnja korelacijska vrijednost baterije bi trebala biti između 0,15 i 0,50 (Clark i Watson, 1995). Središnja korelacijska vrijednost između čestica koje tvore faktor protekcionizma koju ovdje koristimo iznosi 0,19 za 2015. godinu i 0,21 za 2016. godinu što se može smatrati zadovoljavajućim budući da se radi o širem konceptu.¹⁸ Stoga, imajući na umu veličinu skale, početnu istraživačku fazu mjere protekcionizma koju ovdje koristimo, vrijednosti središnje korelacije između čestica koje tvore skalu, kao i različite interpretacije vezane uz Cronbachov koeficijent, može se zaključiti kako ovdje korišteni faktori protekcionizma zadovoljavaju minimalne kriterije pouzdanosti te se stoga mogu koristiti u daljnjoj analizi. Ovime su ujedno prikazane glavne nezavisne varijable ovog teksta, točnije, varijable protekcionizma za 2015. i 2016. godinu su kreirane uzimanjem aritmetičke sredine četiriju prethodno navedenih čestica za obje godine. No, prije prikaza zavisne varijable, ostatka nezavisnih varijabli i hipoteza odnosno glavnog dijela analize, ovaj tekst se u manjem obimu posvećuje analizi protekcionizma. Budući se radi o razmjerno zastupljenom stavu čije determinante u kontekstu Hrvatske praktički nisu tematizirane, prije prelaska na glavni dio

¹⁷ Ova mjera protekcionizma je do sad korištena jedino u spomenutoj analizi Henjaka i Vuksan-Ćuse (2019). Međutim, ni tu se ne radi o identičnoj skali. Jedna od četiri čestice u toj analizi protekcionizma je drugačija negoli ovdje (*Banke i tvrtke potrebno je sačuvati u domaćem vlasništvu jer prodaja strancima šteti domaćoj ekonomiji*).

¹⁸ Ove vrijednosti odgovaraju to jest bliske su interpretacijama sukladno kojima optimalna razina homogenosti konstrukta postoji onda kada središnje korelacije između čestica imaju vrijednosti između 0,2 i 0,4 (Briggs i Cheek, 1986).

analize, čini se oportunistički analizirati faktore koji utječu na slabljenje i jačanje protekcionističkih stavova.

Meta-analiza: socioekonomski i demografski prediktori protekcionizma

Meta-analiza: uvod

Većina literature koja analizira stavove o redistribuciji, zaštiti različitih kohorti i potrebitosti državne intervencije polazi od pretpostavke kako se takvi stavovi, s jedne strane, mogu ponajbolje objasniti varijablama koje ispituju vrijednosna i ideološka stajališta odnosno pripadnosti pojedinaca ili pak, s druge strane, varijablama koje ispituju samo-interes ispitanika (Brito Viera i ostali, 2016; Sachweh, 2018; Blekesaune i Quadagno, 2003; Jæger, 2008; Jacoby, 1994). U sklopu toga dosad provedene analize pokazuju kako pojedinci potporu odnosno izostanak iste državno posredovanoj redistribuciji i zaštiti, između ostaloga, temelje na vlastitim interesnim kalkulacijama, točnije, pokazuje se kako pojedinci podupiru protekcionističke politike onda kada procjene da im ta politika donosi ili bi mogla donijeti benefite. Preciznije rečeno, studije pokazuju kako protekciju odnosno redistribuciju prvenstveno podupiru one skupine koje su socijalno i ekonomski ranjivije poput nezaposlenih, onih sa nižim razinama dohotka, žena i manje obrazovanih (Melgar i ostali, 2013; Dion i Birchfield, 2010; Hasenfeld i Rafferty, 1989; Linos i West, 2003; Eger i Breznau, 2017; Iversen i Soskice, 2001; Rehm, 2009). Povezano s tim te s kontekstom velike ekonomske krize 2008./2009. godine, a nastavno na prijašnje studije sličnog tipa (Durr, 1993), veći analitički naglasak se počeo stavljati na istraživanje odnosa između iskustva ekonomske krize i podrške redistributivnim politikama, državnoj intervenciji te različitim oblicima socijalne i ekonomske zaštite. Štoviše, studije takvog tipa pokazuju kako iskustvo ekonomske kontrakcije različito utječe na razine podrške politikama socijalne države, točnije, s jedne strane se ističe kako iskustvo krize povećava podršku socijalnim politikama (Blekesaune, 2007; 2013; Kam i Nam, 2008; Naumann i ostali, 2015; Margalit, 2013) neovisno o tome polazi li se iz egoistične ili sociotropske perspektive (Sachweh, 2018), dok s druge strane neke studije donose mješovite rezultate po pitanju odnosa iskustva ekonomskog rasta i podrške raznim socijalnim politikama (Jeene, van Oorschot i Uunk, 2014).

Ovdje se ostavljaju po strani rasprave o povezanosti iskustva ekonomskog rasta odnosno kontrakcije i podrške socijalnim politikama te se fokus, obzirom na dostupne podatke iz 2015. i 2016. (prve postkrizne godine u hrvatskom kontekstu) te pretežito eksplorativnu prirodu teksta, stavlja na istraživanje povezanosti različitih sociodemografskih faktora i protekcionizma. Pomnije istraživanje utjecaja iskustva krize na protekcionističku dimenziju stavova bi iziskivalo podatke iz predkriznog, kriznog i postkriznog vremena koji nam, obzirom na zadanosti uvjetovane istraživačkim interesom i načinom operacionalizacije varijabli, ovdje nisu dostatni za provođenje istraživanja takvog tipa. Također, time se po strani ostavljaju i klasteri stavova koji zasigurno utječu na razine potpore protekcionističkoj dimenziji stavova, međutim, pomnije zalaženje u eksplikaciju takvih odnosa zasigurno prelazi ekonomičnost ovdje danog prostora, a uz to i ontologiju jezgre primarnog istraživačkog interesa.

Ono što treba naglasiti je kako prethodno navedene studije zapravo na različite načine istražuju povezanost strukturne pozicije pojedinca to jest determinanti strukturne pozicije pojedinca i sklonosti različitim oblicima protekcije. Shodno tome istraživačka priča ovog teksta proširuje se za dodatnu dimenziju, to jest, nastoji se prikazati kako različite socioekonomske i demografske varijable koje ponajprije mjere strukturnu poziciju pojedinca utječu na shvaćanja protekcionizma. Time se omogućuje bolja eksplikacija odnosa između povjerenja u institucije i protekcionizma, budući da se u kontekstu Hrvatske relativno malo istraživanja posvetilo analizi protekcionizma (v. Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019). Stoga, uzevši u obzir doprinose prethodno navedenih studija, ukoliko želimo bolje razumjeti možebitnu povezanost između povjerenja u institucije i protekcionizma, oportunistički se čini napraviti istraživački predkorak koji prvenstveno cilja na objašnjenje odnosa između faktora koji oblikuju strukturnu poziciju pojedinca i sklonosti prema protekcionizmu.

Meta-analiza: pretpostavke i operacionalizacija

Zavisne varijable u ovom prvom te ujedno manjem istraživačkom koraku su predstavljene u prethodnom poglavlju, odnosno, kao što je već rečeno, riječ je o varijablama koje mjere protekcionističku dimenziju stavova za 2015. i 2016. godinu. Nezavisne varijable ispituju različite determinante sociostrukturne i demografske pozicije pojedinca, to jest, ispituju se dob,

spol, obrazovanje, bogatstvo, religioznost, veličina naselja, broj djece, zaposlenje, sektor zaposlenja, percipirani ekonomski rizik i sociotropna evaluacija ekonomije pojedinca. Dosadašnja istraživanja izdvajaju spol kao jedan od boljih prediktora razine podrške različitim socijalnim politikama odnosno oblicima protekcije, točnije, kao što je već spomenuto, niz studija pokazuje kako su žene sklonije većoj podršci raznim oblicima protekcije od muškaraca (Rehm, 2009; Bean i Papadakis, 1998; Iversen i Soskice, 2001; Beaulieu i Napier, 2008). Pretpostavlja se da je tome tako zbog toga što su žene primarni skrbnici unutar obitelji što ih, u usporedbi s muškarcima, stavlja u nepovoljan položaj na tržištu rada, osobito u slučaju razvoda (Cusack, Iversen i Rehm, 2006) i/ili zbog toga što uloga primarnog skrbnika unosi dodatne faktore rizika (poput povratka na posao) u jednadžbu o zaposlenju odnosno povratku na tržište rada, a to istovremeno podrazumijeva i više faktora eventualne zaštite od time uzrokovanih rizika (Estevez-Abe, Iversen, Soskice, 1999).¹⁹

Govoreći o dobi, pretpostavke nisu toliko jednoznačne kao kod spola. S jedne strane možemo očekivati kako stariji ljudi više podupiru protekciju budući da je njihova pozicija na tržištu rada rizičnija, ergo, eventualno zaposlenje uslijed otkaza im je kudikamo teže negoli u slučaju mlađih dobnih kohorti (Iversen i Soskice, 2001) to jest, sukladno hipotezi samo-interesa, stariji ljudi bi trebali biti skloniji većoj podršci protekcionističkih politika budući da su upravo oni ciljna skupina odnosno recipijent različitih politika usmjerenih na protekciju i poboljšanje pozicije pojedinca (Daatland i ostali, 2012; v. Svallfors, Kulin i Schnnabel, 2012; Bleksaune, 2007, Henjak, 2008; Edlund i Lindh, 2013). Nasuprot tome neki nalazi koji pokazuju kako mlađe dobne kohorte karakteriziraju više razine potpore socijalnim programima države (Hasenfeld i Rafferty, 1989) odnosno kako starenje zapravo smanjuje protekcionizam (Melgar i ostali, 2013) dok neke studije ne pronalaze nikakve efekte u ovom kontekstu (Linos i West, 2003; Cusack, Iversen i Rehm, 2006).

¹⁹ Jedno od objašnjenja može biti to da su žene sklonije sociotropnim evaluacijama problema i odnosa od muškaraca (Welch i Hibbing, 1992) što može dovesti do različitih razina potpore redistributivnim i socijalnim politikama države.

Varijabla koja ispituje obrazovanje je mjerena sa skalom od sedam čestica gdje više razine označavaju veći stupanj obrazovanja pojedinca (1-bez završene osnovne škole, 7- magisterij ili doktorat). Shodno dosadašnjim nalazima po pitanju odnosa statusa obrazovanja i podrške redistribuciji i državnoj intervenciji (Dion i Birchfield, 2010; Rehm, 2009; Lipsmeyer i Nordstrom, 2003; Kitschelt i Rehm, 2014; Jæger, 2006), pretpostavlja se kako će obrazovaniji pojedinci biti manje skloni redistributivnim politikama zbog toga što im obrazovanje u pravilu omogućuje veću adaptivnost tržištu rada odnosno veću tržišnu fleksibilnost, kao i zbog toga što se oni obrazovaniji, te povezano sa sljedećim, oni s višim prihodima ili razinom bogatstva, obično vide oslonac ili „financijska baza“ (Sihvo i Uusitalo, 1995: 220) socijalnih politika države što dovodi do kritičnijeg stava spram istih.

Varijabla koja ispituje bogatstvo je kreirana na način da se zbrajaju afirmativni odgovori na pitanje koje ispituje posjeduje li ispitanik kuću ili stan, poslovni prostor i sl., dionice ili obveznice te uštedevine (0- bez ičega navedenog, 4 sve navedeno). Budući da u korištenim anketama relativno velik broj ispitanika nije dao odgovor na pitanje o mjesečnom dohotku kućanstva, ova varijabla se koristi kao aproksimacija za mjerenje blagostanja odnosno materijalne dobrobiti pojedinca. Shodno hipotezi o obrazovanju, pretpostavlja se kako su bogatiji pojedinci manje skloni protekcijonizmu zbog toga što materijalna dobrobit smanjuje eventualne ekonomske i socijalne rizike, točnije, bogati ljudi nisu tipična ciljna skupina socijalnih politika (Kam i Nam, 2008; Rehm, 2009) pa bi ih, sukladno logici samo-interesa, protekcijonizam trebao manje privlačiti budući da im je percipirani omjer inputa i outputa nepovoljan, što potvrđuje većina spomenutih studija u ovom poglavlju (Hasenfeld i Rafferty, 1989; Kitschelt i Rehm, 2014; Lipsmeyer i Nordstrom, 2003; Iversen i Soskice, 2001; Rehm, 2009; Blekesaune, 2013; Linos i West, 2003; Melgar i ostali, 2013).

Utjecaj religioznosti na protekcijonizam se dvojako interpretira. Naime, s jedne strane se ističe kako su religiozniji pojedinci ujedno i konzervativniji što negativno utječe na podršku redistributivnim socijalnim politikama dok s druge strane religioznost može utjecati pozitivno na razine podrške protekcijonizmu zbog svoje pro-socijalne esencije (Malka i ostali, 2011). Studije potvrđuju kako odnos između religioznosti i podrške socijalnim politikama nije uniforman (v. Arian i Bloom, 2019; Jordan, 2014). U kontekstu Hrvatske analiza Henjaka i Vuksan-Ćuse

(2019) pokazuje kako su religiozniji ispitanici manje skloni tržišnom uređenju ekonomije premda to ne znači da su religiozniji ispitanici istodobno skloniji protekcionističkim politikama. Ono što treba napomenuti je kako ta studija mjeri religioznost na način da se ispitanik izjašnjava na kontinuumu od 1 (ateist) do 5 (uvjereni vjernik) dok se u ovom tekstu religioznost ispituje pomoću varijable koja ispituje učestalost odlaska na misu na skali od 1 (nikad) do 6 (jednom tjedno ili češće). Stoga se može reći kako se tu zapravo radi o razlici između deklarativne i praktične religioznosti što može imati drugačiji utjecaj na stavove o ekonomiji, što Stagmueller i ostali potvrđuju (2012).

Veličina naselja je još jedna kontrolna varijabla koja se mjeri ispitivanjem populacijske veličine mjesta stanovanja u četiri kategorije (1- do 2000 stanovnika, 4- preko 100,000 stanovnika). Varijabla koja ispituje veličinu naselja se zapravo razmjerno rijetko koristi u istraživanjima ovog tipa, a u Hrvatskoj se, u sklopu studija koje ispituju postojanost egalitarnog sindroma, pokazuje kako veličina naselja smanjuje prihvaćenost egalitarnog sindroma (Rimac, Burić i Štulhofer, 2017). No, istraživanja egalitarnog sindroma, uz redistributivna pitanja koja jesu dio protekcionističke dimenzije stavova, također obuhvaćaju i druge stavove i vrijednosti koji nadilaze pitanja ekonomske naravi (poput pitanja o intelektualizmu i obrazovanju, poželjnosti promjena i sl., v. Štulhofer i Burić, 2015). Broj djece je varijabla koja se također rjeđe prije negoli češće koristi u istraživanjima ovog tipa, iako se pokazuje kako bivanje roditeljem odnosno veći broj djece pozitivno utječe na razine podrške protekcionizmu zbog toga što su različite socijalne politike vezane uz starateljstvo odnosno obiteljsku politiku, to jest, zbog toga što se time kućanstvo čini ovisnijim o socijalnim uslugama države (Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019; Jæger, 2006).

Varijabla koja ispituje zaposlenost je *dummy* varijabla rekodirana na način da se zaposlenima ispitanici pripisuje vrijednost 1, a svima ostalima (nezaposleni koji su dobili otkaz, nezaposleni koji nikad radili, kućanice, studenti i umirovljenici) vrijednost 0. Varijabla koja ispituje zaposlenost u privatnom sektoru je također *dummy* varijabla koja ispitanike binarno dijeli na one zaposlene u javnom sektoru (vrijednost 0) i one zaposlene u privatnom sektoru (vrijednost 1). Prateći hipotezu o samo-interesu odnosno shodno hipotezama uspostavljenima po pitanju varijabli obrazovanja i bogatstva, pretpostavlja se kako će zaposleni pojedinci biti manje skloni

protekcijonizmu budući da zaposleni pojedinci imaju izvor prihoda što umnogome smanjuje ekonomske i socijalne rizike kojima jesu izloženi odnosno kojima mogu biti izloženi, ergo, zaposleni pojedinci su manje ovisni o financijskim davanjima koja socijalna država pruža. Studije potvrđuju kako zaposleni pojedinci preferiraju individualnu odgovornost u pogledu vlastitog zbrinjavanja (Blekesaune, 2007), to jest, kako su manje skloni redistributivnim politikama (Stegmueller i ostali, 2012). Iako se na primjeru Hrvatske pokazuje kako su oni zaposleni u privatnom sektoru skloniji protekcijonizmu (Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019)²⁰, generalna je presumpcija kako zaposlenost u privatnom sektoru smanjuje razine podrške protekcijonizmu, to jest, pretpostavlja se kako je zaposlenima u javnom sektoru u osobnom interesu promocija protekcijonističkih politika budući da na taj način zapravo štite i ojačavaju vlastitu poziciju (Blais i ostali, 1990; Rehm, 2009; Kitschelt i Rehm, 2014). Što se ove dvije varijable tiče, pretpostavka je da će efekti zaposlenosti odnosno nezaposlenosti na razine potpore protekcijonizmu biti jači negoli utjecaj sektora zaposlenja, to jest, pretpostavlja se kako zaposlenje dovodi do manjih razina potpore protekcijonizmu.

Varijabla koja ispituje ekonomski rizik je operacionalizirana pomoću varijable koja ispituje percipiranu teškoću pronalaska posla u sljedećih 12 mjeseci pri čemu više vrijednosti na skali označavaju teži pronalazak posla (1- vrlo lako, 4- vrlo teško). Posljednja varijabla ispituje sociotropsku retrospektivnu evaluaciju ekonomije, odnosno, ispituje se percepcija promjene stanja nacionalne ekonomije u posljednjih godinu odnosno četiri godine pri čemu više vrijednosti označavaju kako ispitanik percipira da se stanje u ekonomiji u posljednje vrijeme poboljšalo (1- puno gore stanje, 5 puno bolje stanje). Niz studija pokazuje kako rizik, neovisno o načinu operacionalizacije i vrsti mjerenja, utječe na razine podrške socijalnim politikama i protekcijonizmu (Rehm, Hacker i Schlesinger, 2012; Rehm, 2009; Cusack, Iversen i Rehm, 2006) što se nastavlja na logiku koja je izražena u prikazu varijabli obrazovanja, bogatstva i zaposlenja po kojoj su stavovi o različitim oblicima protekcije zapravo derivat pozicije pojedinca i trenutnih te anticipiranih rizika (Goerres i Tetpe, 2010). Shodno tome, pretpostavlja se da su pojedinci koji percipiraju više razine ekonomskog rizika istodobno skloniji protekcijonizmu. Varijabla koja

²⁰ Jægerova (2006) analiza pokazuje kako zaposlenici i privatnog i javnog sektora podupiru smanjivanje dohodovnih nejednakosti, iako je taj efekt kod zaposlenika javnog sektora izraženiji.

ispituje retrospektivnu evaluaciju ekonomije se može smatrati dodatkom varijablama koje na različit način nastoje zahvatiti obilježja pozicije pojedinca budući da se radi o jednoj varijabli sociotropnog karaktera (v. Kinder i Kiewiet, 1981). Ova varijabla ovdje služi kao aproksimativni pokazatelj percepcije ugroženosti iz sociotropne perspektive te se stoga očekuje kako su oni koji negativnije evaluiraju stanje ekonomije ujedno skloniji protekcionizmu. Međutim, u kontekstu determinanti stranačkog natjecanja u Hrvatskoj, malo je vjerojatno da ova mjera služi kao realni aproksimativ ekonomske ugroženosti budući da su ekonomske evaluacije u Hrvatskoj povezane sa drugim ne-ekonomskim faktorima poput stranačke identifikacije (Henjak, 2007). Uz to, ova varijabla, kao i prethodna koja ispituje ekonomski rizik, strogo gledajući, nije objektivna varijabla budući da se ponajprije radi o retrospektivnim i prospektivnim subjektivnim evaluacijama koje ne moraju uvijek biti povezane s objektivnim socioekonomskim i demografskim pokazateljima položaja pojedinca. Temeljem svega prethodno navedenog, prvenstveno se pretpostavlja kako će *žene, manje obrazovani, oni s manjim razinama bogatstva i nezaposleni pojedinci te oni koji percipiraju više razine ekonomskog rizika i lošije stanje ekonomije* biti skloniji protekcionističkim politikama.²¹

Meta-analiza: rezultati i interpretacija

Linearne regresije u kojima je protekcionizam zavisna varijabla (2015. i 2016.) su prikazane u Tablici 2. Prvenstveno treba napomenuti kako je eksplanatorna snaga ovog modela nezavisnih varijabli poprilično niska, to jest, postotak objašnjene varijance iznosi 7 odnosno 4 posto što znači da tek kombinirani efekti više nezavisnih varijabli odnosno ekstremnih vrijednosti na mjernim skalama tih varijabli dovode do supstantivnijih pomaka u razinama ekonomskog protekcionizma ispitanika.

Također, treba reći kako je kao mjera koja ispituje multikolinearnost u ovom tekstu uzet faktor inflacije varijance (VIF). Međutim, umjesto toga da se dobiveni faktori interpretiraju u skladu s konvencionalnom mudrošću o generalnim odsječnim vrijednostima, ovdje se primjenjuje drugačiji model koji faktor inflacije varijance interpretira u odnosu na snagu modela linearne

²¹ Deskriptivna statistika i struktura nezavisnih prediktora prikazana je u Dodatku na kraju rada (Tablica 7., 8. i 9.)

regresije odnosno postotak objašnjene varijance zavisne varijable (R^2) (Freund, Wilson i Sa, 2006: 190-192). Točnije, srednje vrijednosti faktora inflacije varijance modela se uspoređuju s vrijednostima dobivenima po formuli $x = \frac{1}{1-R^2_{model}}$. Ako je srednja vrijednost modela značajno veća od vrijednosti dobivene ovom formulom, to znači da je multikolinearnost prisutna. Time se izbjegava interpretiranje multikolinearnosti temeljem više ili manje proizvoljnih odsječnih vrijednosti (5,7 ili 10) koje ne uzimaju u obzir postotak objašnjene varijance odnosno koje zapravo dopuštaju supstantivne razine multikolinearnosti (Hair i ostali, 2019). Srednje vrijednosti faktora inflacije varijance u modelima predstavljenima u Tablici 2. su veće od vrijednosti za iste modele dobivene prethodno predstavljenom formulom, što može implicirati multikolinearnost. No, budući da modeli imaju izrazito nisku eksplanatornu snagu, to jest, budući da je vrijednost dobivena formulom determinirana postotkom objašnjene varijance, prije će biti da je to izraz upravo te determiniranosti, a ne multikolinearnosti. Malo je vjerojatno da srednja vrijednost faktora inflacije varijance bilo kojeg model u političkoj znanosti koji uključuje socioekonomske i strukturne varijable pri objašnjavanju nekog fenomena neće prijeći vrijednost od 1,04 odnosno 1,08. Također, vrijednosti su veće za 0,07 odnosno 0,08 što u testovima multikolinearnosti ne označava niti približno značajnu razliku. Dakle, ovdje se radi o vjerojatno najkonzervativnijem testu multikolinearnosti koji se koristi i u ostatku teksta odnosno pri interpretaciji ostalih ovdje predstavljenih modela linearne regresije zbog toga što se dobivene vrijednosti interpretiraju u skladu s modelima, a ne u odnosu na univerzalne odsječne vrijednosti.

Tablica 2. Prikaz linearnih regresija s protekcijom kao zavisnom varijablom

2015. Zavisna varijabla=protekcijom		2016. Zavisna varijabla=protekcijom	
Konstanta	3,84	Konstanta	4,17
(st. greška)	(0,19)	(st. greška)	(0,22)
N	783	N	764
F	5,50	F	3,08
R²	0,07	R²	0,04
VIF	1,15 (1,08)	VIF	1,12 (1,04)

Napomena: točke na slikama predstavljaju vrijednosti nestandardiziranih regresijskih koeficijenata pojedinih varijabli, dok linije na kojima se te točke nalaze označavaju 95-postotni interval pouzdanosti. Treba napomenuti kako su statistički značajne one varijable čiji intervali pouzdanosti ne sijeku okomitu liniju s ishodištem u vrijednosti 1. U skladu s ovime se interpretiraju svi modeli prikazani u tekstu.

Regresijske analize vezane uz protekcijom pokazuju kako su statistički značajne tri (2015.) odnosno četiri (2016.) nezavisne varijable. Regresijska analiza u kojoj je protekcijom zavisna varijabla prema podacima iz 2015. godine pokazuje kako su statistički značajne varijable koje

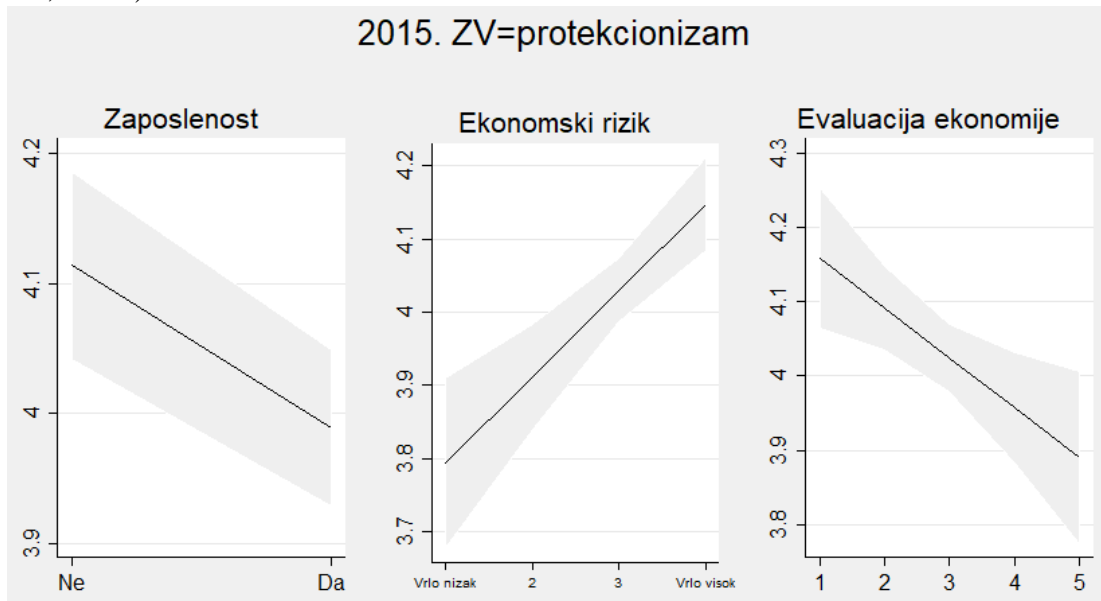
ispituju zaposlenost, ekonomski rizik i evaluaciju ekonomije. Regresijska analiza napravljena na temelju podataka iz 2016. godine pokazuje kako su, uz varijable koje mjere ekonomski rizik i ispituju evaluaciju ekonomije, statistički značajne varijable koje mjere bogatstvo i religioznost pojedinca. Riječju, *nezaposleni, manje religiozni, oni s manjom količinom bogatstva te oni koji percipiraju veći ekonomski rizik i negativnije evaluiraju stanje ekonomije* su istodobno više skloni protekcionizmu. Ovi rezultati potvrđuju nalaze Henjaka i Vuksan-Ćuse (2019) po kojima su, u objašnjavanju protekcionizma, prvenstveno značajne varijable koje ispituju rizik s tim da treba istaknuti postojanje metodoloških razlika u pogledu takvih varijabli. Točnije rečeno, ovdje se radi o varijablama koje se odnose na subjektivnu percepciju pojedinca u pogledu teškoće pronalaska posla i retrospektivne sociotropske evaluacije stanja ekonomije što znači da te varijable mogu, ali, posebice obzirom na to da je riječ o percepcijama i evaluacijama u postkrižnom kontekstu, i ne moraju biti objektivne. To jest, te varijable uistinu mogu biti toplomjer stvarnosti, ali, budući se radi o varijablama koje ispituju percepciju pojedinca, na njih mogu utjecati različiti ne-ekonomski i drugi faktori, pa i sâm kontekst. S druge strane, u spomenutoj studiji je pak riječ o varijablama koje na objektivniji način mjere rizik, odnosno, to se čini putem kompozitnih varijabli koje obuhvaćaju više relevantnih dimenzija rizika i socijalne isključenosti poput npr. mjera zaduženja pojedinca, podizanja nenamjenskog kredita, trošenja uštedevine, korištenja pomoći grada ili općine, dohotka koji odlazi na otplatu duga i sl. (Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019).

No, uz varijable koje ispituju rizik, kao što je rečeno, značajne su one koje mjere zaposlenost, bogatstvo i religioznost, čime se zapravo zahvaćaju trajniji elementi socioekonomske pozicije pojedinca, što nije bilo slučajem u prethodno spomenutoj studiji. Ispostavlja se da su religiozniji pojedinci manje skloni protekcionizmu, a ovaj nalaz može biti izraz drugačije operacionalizacije religioznosti odnosno tretiranja religioznosti kao ponajprije praktične religioznosti. Varijable kod kojih je izostala očekivana značajnost utemeljena na nalazima drugih studija su ponajprije varijable koje ispituju spol i obrazovanje, čime se, barem na ovim podacima, potvrđuje kako Hrvatska nije zemlja u kojoj postoji spolno utemeljena razlika u razinama potpore protekcionizmu, odnosno, potvrđuje se kako u Hrvatskoj ne postoji značajna razlika u potpori

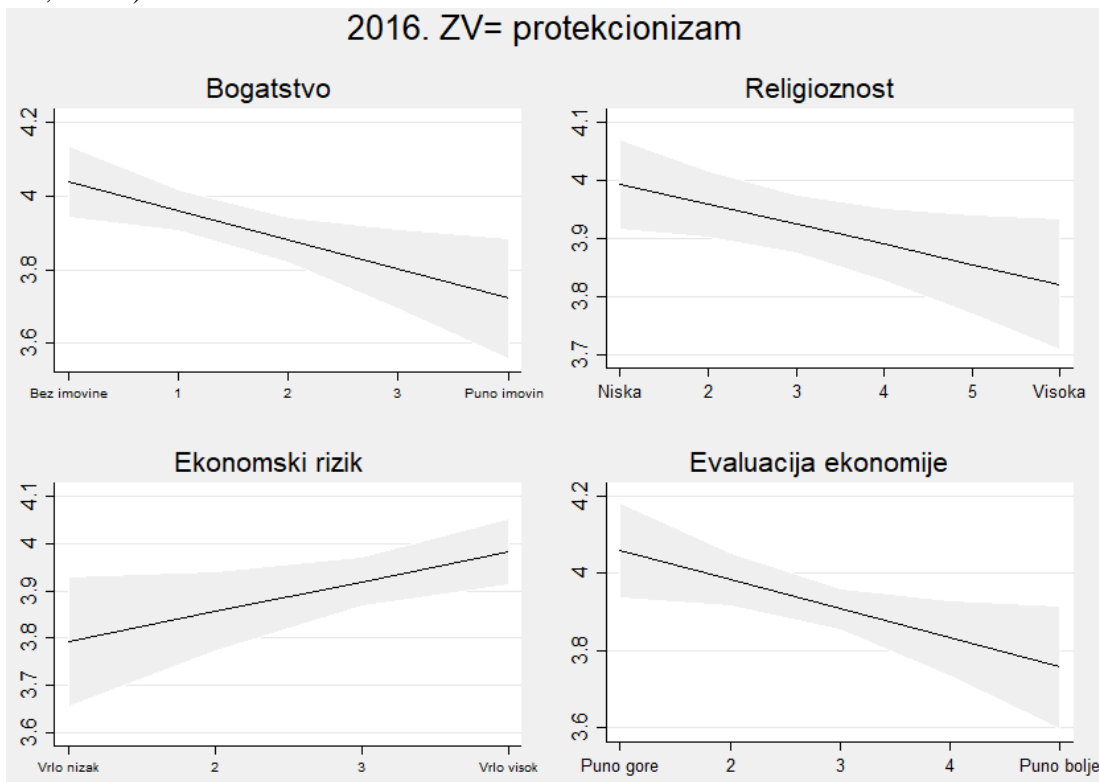
protekcijonizmu temeljena na obrazovnom statusu.²² Shodno prethodno navedenom, možemo reći kako su očekivanja djelomično potvrđena (bogatstvo, zaposlenost, ekonomski rizik i evaluacija ekonomije) odnosno nisu (spol i obrazovanje). Marginalni efekti statistički značajnih varijabli su prikazani na Slikama 1. i 2 (vidjeti dolje). Prvim istraživačkim korakom odnosno predkorakom se nastojalo prikazati koje socioekonomske i demografske varijable utječu na razine podrške protekcijonizmu. U sljedećem koraku se analiza takoreći vraća na glavni trak, točnije, protekcijonizam s pozicije zavisne varijable prelazi na poziciju glavne nezavisne varijable u pokušaju objašnjavanja povjerenja u institucije. Konkretnije rečeno, u sljedećem koraku se predstavlja glavni dio analize gdje se pokušavaju razjasniti determinante povjerenja u institucije, to jest, pokušava se razjasniti paradoksalna veza između povjerenja u institucije i protekcijonizma.

²² Za više o odnosu obrazovanja i protekcijonizma iz perspektive koja se jednim dijelom ne temelji na logici samo-interesa vidjeti Gelepithis i Giani (2020).

Slika 1. Prikaz marginalnih efekata za najznačajnije varijable (protekcionizam kao zavisna varijabla, 2015.)

Slika 2. Prikaz marginalnih efekata za najznačajnije varijable (protekcijizam kao zavisna varijabla, 2016.)

Središnja analiza

Razglednica iz Hrvatske II: povjerenje u političke i provedbene institucije

Povjerenje u institucije se konceptualizira na više načina, točnije, može ga se pojmiti kao jednodimenzionalan koncept ili pak kao koncept s više pod-dimenzije. Tako Hooghe (2011) smatra da se povjerenje u institucije treba pojmiti kao jednodimenzionalan koncept (v. Zmerli, Newton, Montero, 2007; Marien i Hooghe, 2011; Hooghe i Marien, 2013; Rose i Mishler, 2010). Točnije, smatra se da se kod povjerenja u institucije radi o holističkoj heuristici unutar koje se evaluacija svih sistemskih institucija na neki način preklapa, budući da odnos prema institucijama zapravo izražava pripadnost odnosno djelidbu normi unutar iste političke kulture. Jednostavnije rečeno, pretpostavlja se da povjerenje u institucije izražava sveobuhvatnu odnosno

en bloc (Breustedt, 2018: 17) evaluaciju političke kulture. S druge strane, mogućnost koju i Hooghe (2011: 271) ističe je ta da, ukoliko dvodimenzionalnost postoji, ponajprije se radi o distinkciji između faktora reprezentativnih institucija (parlamenta i vlade) i faktora onoga što on naziva faktorom institucija društva (policija, sudstvo). Ta razdioba se temelji na studijama koje ponajprije iz vizure istraživanja povezanosti socijalnog povjerenja i socijalne države pokazuju utemeljenost dvodimenzionalnog pristupa u sklopu kojeg se razlikuje povjerenje u političke odnosno reprezentativne institucije i povjerenje u neutralne odnosno provedbene institucije (Rothstein, 2005: 115; Rothstein i Stolle, 2008). Istodobno, treba istaknuti kako to ne znači da institucije na pripadaju istom faktoru odnosno jednoj latentnoj dimenziji, već se više radi o razlikama na svojevrsnoj pod-razini odnosno o preklapajućim klasterima čija distinkcija može poslužiti u objašnjavanju različitih fenomena (Newton, Stolle i Zmerli, 2018). Empirijsku validnost ovakvog pristupa, iz različitih istraživačkih niša, prikazuju i studije u provedene u Hrvatskoj (Henjak, 2017; Franc, Maglić i Sučić, 2020). Tablica 3. prikazuje opravdanost ovakve konceptualizacije političkog povjerenja.²³ Točnije, pokazuje se da, iako većina institucija pripada jednoj holističkoj dimenziji povjerenja, možemo razaznati nekoliko distinktivnih klastera.²⁴ Iako pripadaju istom faktoru, povjerenje u predsjednika i političke stranke se isključuju iz daljnje analize zbog toga što se radi o personaliziranim institucijama (predsjednik) odnosno zbog toga što bi uključivanje stranaka i predsjednika u analizu, obzirom na nezavisne varijable koje ispituju glasanje za određene stranke (vidjeti sljedeće poglavlje), logički gledano, predstavljalo tautologiju. Povjerenje u policiju konceptualno, ali i empirijski (v. fusnotu 23.) pripada drugoj dimenziji povjerenja te se također isključuje iz analize. Povjerenje u medije i povjerenje u nevladine organizacije se isključuju iz analize jer u 2016. godini ne pripadaju faktoru, to jest,

²³ Političko povjerenje se u korištenim anketama mjerilo Likertovom ljestvicom gdje 1 označava najniže odnosno nikakvo povjerenje, a 5 najveće odnosno potpuno povjerenje.

²⁴ Faktorska analiza povjerenja u institucije za 2015. i 2016. godinu je pokazala postojanje dvije odnosno tri dimenzije povjerenja (u Tablici 3. su prikazani prvi faktori koji objašnjavaju najveće udjele varijance). Drugu dimenziju 2015. godine čine povjerenje u predsjednika, vojsku, policiju i Crkvu što bi odgovaralo povjerenju u autoritarne institucije (Rimac, 2000) odnosno povjerenju u institucije prinude i autoriteta (Čular, 2003) dok se druga i treća dimenzija 2016. godine sastoje od različitih institucija među kojima se ne može razaznati nikakav jasan obrazac ili pod-dimenzija.

zbog toga što se radi o drugačijem tipu povjerenja, a povjerenje u Hrvatsku narodnu banku odnosno Europsku uniju se isključuje zbog toga što anketa iz 2015. godine nije ispitala povjerenje u iste. Uz to, daljnja analiza ne obuhvaća niti povjerenje u sindikate zbog toga što ih dosad provedene studije ovog tipa ne obuhvaćaju niti konceptualiziraju kao srodne političkim odnosno provedbenim institucijama, a uz to pripadaju i drugim dimenzijama faktorskih analiza iz kojih se ne može razaznati konceptualno jasan obrazac.

Tablica 3. Faktorska analiza (s *oblimin* rotacijom) varijabli koje ispituju povjerenje u institucije (2015. i 2016).

	2015.	2016.
Predsjednik	.410	.624
Sabor	.802	.879
Vlada	.803	.879
Vojska	.385	.449
Policija	.556	.506
Sudovi	.700	.677
Javna uprava	.755	.739
Pol. stranke	.794	.811
Sindikati	.688	.578
Mediji	.649	.349
Crkva	.239	.410
Nevladine org.	.631	.428
HNB	x	.744
EU	x	.583

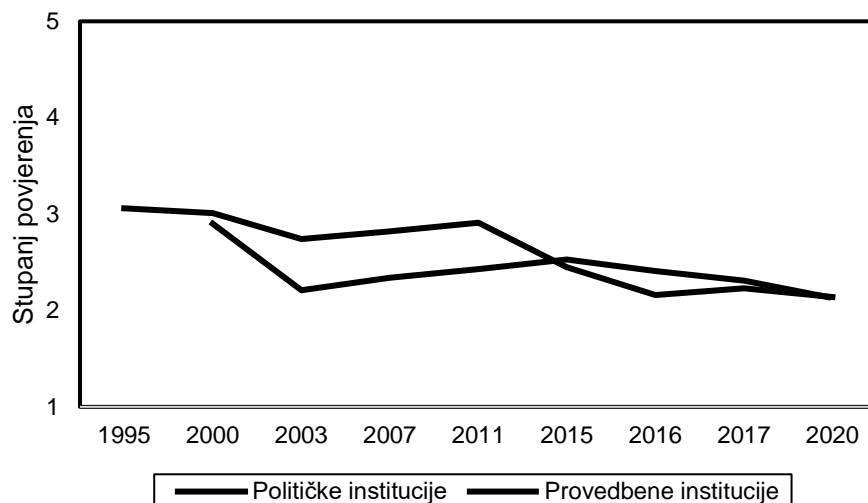
Stoga, analiza obuhvaća povjerenje u Sabor, Vladu, sudove i javnu upravu. Te četiri institucije se, shodno prethodno navedenim studijama, dodatno dijele na političke institucije (Sabor i Vlada) te provedbene institucije (sudovi i javna uprava). Vrijednosti faktorskog zasićenja prikazane u Tablici 3. jasno pokazuju kako se radi o distinktivnim klasterima povjerenja, posebice u slučaju političkih institucija (pokazuju se praktički jednake vrijednosti zasićenja

faktora). U slučaju provedbenih institucija razlika u vrijednostima faktorskog zasićenja je nešto veća, no, i dalje je riječ o institucijama čije je faktorsko zasićenje u tom smislu najbliže (uz povjerenje u stranke koje je zbog metodoloških razloga isključeno iz analize). Shodno tome, zavisne varijable glavne analize ovog teksta su povjerenje u političke institucije odnosno Sabor i Vladu te povjerenje u provedbene institucije odnosno sudove i javnu upravu. Spearman-Brown koeficijenti pokazuju kako se radi o pouzdanim mjerama.²⁵ Varijable su kreirane uzimanjem aritmetičke sredine s jedne strane povjerenja u Sabor i Vladu te s druge strane povjerenja u sudove i javnu upravu. Trendovi odnosno razine političkog povjerenja su prikazani u Grafikonu 2.

Grafikon 2. Distribucija varijabli koje ispituju povjerenje u političke i provedbene institucije (prikaz srednjih vrijednosti, 1995.-2020.)²⁶

²⁵ Spearman- Brown koeficijenti za političke institucije iznose 0,807 odnosno 0,851 dok za provedbene institucije za obje godine iznose 0,719. Te vrijednosti su u ovim slučajevima jednake vrijednostima Cronbachovog α koeficijenta, što je čest slučaj s ovim mjerama. Spearman Brown koeficijent se ovdje koristi zbog toga što je manje pristran, to jest, zbog toga što ga se smatra najboljom mjerom pouzdanosti skala s dvije čestice (Eisinga, Grotenhuis i Pelzer, 2013).

²⁶ Grafikon je kreiran na temelju podataka iz istraživačkog niza Hrvatske izborne studije. Istraživački niz *Hrvatske izborne studije* se sastoji od predizbornih (1995., 2000., 2003., 2007.) odnosno postizbornih (2011., 2015., 2016, 2020.) terenskih anketa s nacionalno reprezentativnim uzorcima. Dakle, ovdje se za 2020. godinu koristi anketa navedenog istraživačkog niza, dok se za prikaz protekcionizma za istu godinu koristi anketa provedena u sklopu istraživačkog projekta *JOURLAB*. Tomu je tako jer prva ne sadrži varijable koje ispituju stavove o ekonomskim pitanjima, dok druga ne sadrži varijable koje ispituju povjerenje u institucije. Također, treba istaknuti kako vrijednosti povjerenja u provedbene institucije za 2000. godinu sadrže samo vrijednosti povjerenja u sudove budući da tadašnja anketa nije sadržavala varijablu koja ispituje povjerenje u javnu upravu. Uz to, anketa iz 1995. godine nije sadržavala niti jednu od provedbenih institucija, a u originalnom obliku je zapravo ispitivala evaluaciju rada navedenih institucija. Ono što je pak zajedničko anketama iz svih godina je da se povjerenje u institucije ispitivalo Likertovom skalom gdje 1 označava nikakvo povjerenje, a 5 potpuno povjerenje.

Što se povjerenja u političke institucije tiče, u promotrenom razdoblju je evidentan pad povjerenja (prosječna vrijednost je 1995. godine iznosila 3,06, a 2020. skoro bod manje odnosno 2,14). S druge strane, promotrimo li povjerenje u provedbene institucije, ukoliko po strani ostavimo vrijednosti iz 2000. kada se ispitivalo samo povjerenje u sudove, zapravo vidimo razmjerno stabilne, no svejedno padajuće razine povjerenja koje su najniže 2020. godine. Također, zanimljivo je kako su 2020. godine vrijednosti povjerenja u političke i provedbene institucije praktički izjednačene što je zapravo rezultat trenda konvergencije u razinama između ova dva tipa povjerenja koji, prema ovom prikazu, postoji od 2011. godine. Stoga, može se zaključiti kako je povjerenje u političke i provedbene institucije u promatranom razdoblju opalo te je 2020. bilo na najnižim razinama, to jest, pokazuje se kako građani imaju malo povjerenja u odabrane institucije i kako je po pitanju razina povjerenja, u širem vremenskom intervalu, primjetan silazni trend. Ovime se potvrđuju rezultati nekolicine komparativnih studija koji govore o razmjerno niskim razinama institucionalnog političkog povjerenja u Hrvatskoj (van deer Meer i Hakhverdian, 2016; Newton, 2007; Medve-Bálint i Boda, 2014; Rose i Mishler, 2014; Norris i Inglehart, 2019: 158-159). To također potvrđuju i studije koje proučavaju promjene političke kulture na većem broju zemalja, to jest, potvrđuje se kako je Hrvatska u grupaciji zemalja s razmjerno visokim udjelom nezadovoljnih demokrata odnosno onih koji normativno podupiru demokraciju, ali negativno evaluiraju njene performanse (Klingemann,

2014²⁷, Haerpfer i Kizilova, 2014) što nam dakle govori i o povjerenju u institucije budući je ono evaluacijske prirode ergo povezano sa zadovoljstvom s demokracijom (Čular i Šalaj, 2019). Nakon detekcije trendova odnosno prikaza razina povjerenja u političke i provedbene institucije, u sljedećem djelu se daje odgovor na glavno istraživačko pitanje, to jest, prikazuju se determinante povjerenja u političke i provedbene institucije pri čemu se razjašnjava odnos između protekcionizma i povjerenja u institucije.

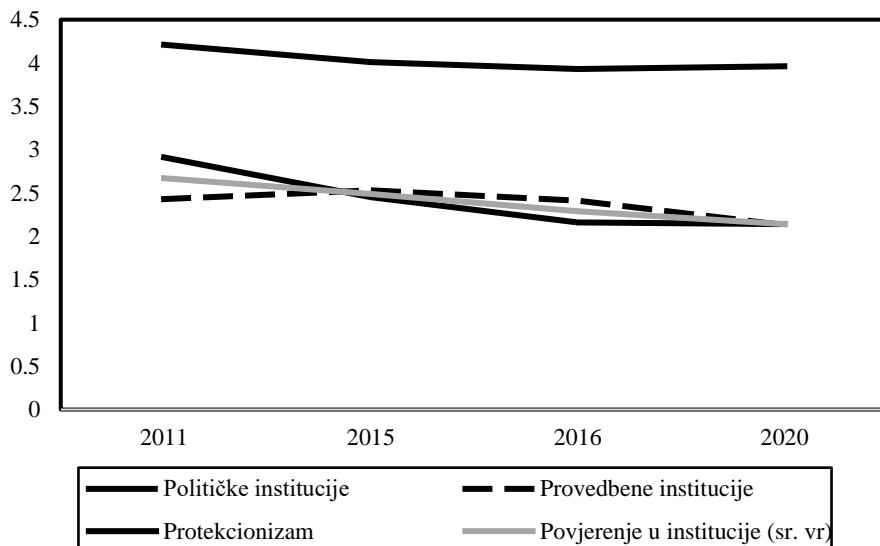
Ima neka tajna veza

Intuitivna pretpostavka po pitanju povezanosti povjerenja u institucije i protekcionizma jest da više razine protekcionizma istodobno znače i više razine institucionalnog povjerenja (Kumlin, Stadelmann-Steffen i Haugsgjerd, 2018). Logika iza toga nalaže da očekivanja protekcije zapravo podrazumijevaju vjeru u one objekte koji tu protekciju mogu i ostvariti. Dakako, u predstavničkim demokracijama su ti objekti prvenstveno institucije pri čemu povjerenje u institucije predstavlja sud odnosno očekivanja u pogledu određenih outputa (Grosskopf, 2008). Točnije, budući da vjerovati institucijama znači imati normativna očekivanja u pogledu njihova rada odnosno proizvodnje outputa, utemeljeno je pretpostaviti kako oni koji su skloniji protekcionizmu ujedno više vjeruju objektima od kojih očekuju ispunjenje tih očekivanja odnosno proizvodnju outputa u skladu s očekivanjima. Suprotno tome, teza ove studije je da povezanost između povjerenja u političke odnosno provedbene institucije s jedne strane te protekcionizma s druge strane u Hrvatskoj, ukoliko je postojana, ne ide u tom smjeru. Naime, ukoliko pretpostavimo da povezanost postoji to jest da više razine podrške protekcionizmu dovode do viših razina institucionalnog povjerenja pojedinca, onda ne možemo objasniti supostojanje visokih razina protekcionizma i niskih razina povjerenja u institucije. Ako je povezanost postojana, onda bi, sukladno prethodno iznesenoj logici, visoke razine protekcionizma kao normativnog očekivanja ili zahtjeva zaštite trebale povećati povjerenje

²⁷ Iako se radi o visokim razinama odrasle populacije koja se može svrstati u nezadovoljne demokrate, istodobno je riječ o padajućem trendu (u razdoblju od 1999. do 2008. godine). Pad udjela nezadovoljnih demokrata u tom razdoblju potvrđuju tuzemni nalazi Čulara i Šalaja (2019), no, pokazuje se kako udio nezadovoljnih demokrata ponovno raste nakon tog razdoblja.

pojedince u institucije koje su objektom tih očekivanja. To u Hrvatskoj, barem na razini generalnog trenda, nije slučaj, kao što pokazuje Grafikon 3.

Grafikon 3. Prikaz srednjih vrijednosti protekcijonizma i povjerenja u političke i provedbene institucije²⁸

Iako su se zapravo razine podrške protekcijonizmu i razine povjerenja u institucije u posljednjem desetljeću smanjile (premda ne u istoj mjeri) što bi moglo indicirati kako smanjenje jednog faktora dovodi do smanjenja drugog, jasno je kako se na razini generalnog trenda radi o faktorima čije su vrijednosti suprotnog smjera. Točnije, u Hrvatskoj istodobno supstoje visoke razine protekcijonizma i razmjerno niske razine povjerenja u provedbene odnosno političke institucije. Vrijednosti protekcijonizma su bile na najvišim razinama 2011. godine ($\bar{x}=4,21$) što je za očekivati obzirom na to da je 2011. bila krizna godina, te su se kasnije smanjile te ostale na razmjerno stabilnim razinama ($\bar{x}=3,97$, za razdoblje 2015. do 2020. godine). Povjerenje u

²⁸ Cronbachov α koeficijent za 2011. godinu iznosi 0,537 (srednje vrijednosti korelacije među česticama su 0,23) što se smatra zadovoljavajućim. S druge strane, za 2020. godinu pouzdanost skale je nešto niža i rubno zadovoljavajuća, čak i ako u obzir uzmemo kriterije koji su prethodno spomenuti u tekstu ($\alpha=0,43$, $\bar{x}=0,16$). No, ovdje se ti podaci koriste samo za prikaz trendova, to jest, na njima se ne vrši daljnja analiza. Mjere pouzdanosti za skale političkih i provedbenih institucija su prikazane u Dodatku na kraju rada i smatraju se pouzdanima. Podaci za 2020. godinu su kreirani na temelju dvaju anketa, odnosno, podaci o povjerenju u institucije su preuzeti iz ankete *Hrvatskih izbornih studija*, dok su podaci o protekcijonizmu preuzeti iz ankete koja je provedena pri projektu *JOURLAB*.

institucije bilježi intenzivniji te, ukoliko gledamo srednje vrijednosti povjerenja u političke i provedbene institucije zajedno, linearan pad podrške. Iako nam ovi podaci zapravo ne govore o vrsti eventualne povezanosti između povjerenja u institucije i protekcionizma, supostojanje visokih razina jednog faktora s niskim razinama drugog faktora stavlja pod upitnik proklamiranu logiku o njihovoj pozitivnoj povezanosti. Dakle, u Hrvatskoj se u posljednjem desetljeću može detektirati trend koegzistencije pretežite podrške protekcionizmu ($\bar{x}=4,02$) i niskih razina institucionalnog povjerenja (vrijednost $\bar{x}=2,40$) pri čemu vrijednosti povjerenja u institucije bilježe intenzivniji pad.

No, da bismo mogli sa sigurnošću govoriti o prirodi eventualne povezanosti između povjerenja u institucije i protekcionizma, potrebno je provesti testove korelacije na individualnoj razini. Točnije rečeno, detektirani trendovi na razini pregleda stavova mogu postojati bez da je riječ o njihovoj stvarnoj statističkoj međuovisnosti. Tablica 4. prikazuje rezultate korelacije između varijable koja mjeri protekcionizam i varijabli koje mjere povjerenje u političke i provedbene institucije (prikazani su koeficijenti Pearsonove korelacije). Iako se ne koriste u središnjoj analizi, podaci iz 2011. su dodani zbog toga što nam omogućuju bolje shvaćanje povezanosti između institucionalnog povjerenja i protekcionizma odnosno omogućuju nam detekciju longitudinalnog trenda na individualnoj razini.²⁹ Budući da nijedna od dvije korištene ankete iz 2020. godine ne sadrži ujedno bateriju koja ispituje povjerenje u institucije i stavove o ekonomskim pitanjima, nju smo morali isključiti iz analize (kao što je već objašnjeno u prethodnim dijelovima teksta).

Tablica 4. Prikaz vrijednosti korelacija protekcionizma s političkim i provedbenim institucijama

Političke institucije	2011.	2015.	2016.
ρ	-0,029	-0,109	-0,092
P	0,36	<0,01**	<0,01**

²⁹ Struktura ljestvice protekcionizma je prikazana u Tablici 1. i ona se razlikuje od ljestvica protekcionizma koje koristimo u daljnjoj analizi jer sadrži česticu koja ispituje stavove o radničkom samoupravljanju, dok ostale ankete ne sadrže tu česticu. Zbog toga je anketa iz 2011. godine isključena iz analize, to jest, budući da se tada umjesto stava o poreznom terećenju poduzetnika ispitivao stav o radničkom samoupravljanju, radi se o sadržajno drugačijim ljestvicama što može imati efekta na bateriju pitanja s malim brojem čestica.

Provedbene institucije	2011.	2015.	2016.
ρ	-0,036	-0,137	-0,132
P	0,27	<0,01**	<0,01**

Testovi korelacije prikazuju da je sumnja o pozitivnoj povezanosti između povjerenja u institucije i protekcionizma bila opravdana, točnije, pokazuje je u sve tri vremenske točke zapravo riječ o negativnoj povezanosti, pri čemu je u 2015. i 2016. riječ o statistički značajnim povezanostima. No, i dalje se radi o niskim razinama međusobne korelacije ($\rho = -0,092 - 0,137$). Ispostavlja se kako su protekcionizam i institucionalno povjerenje u Hrvatskoj povezani na način da povećanje podrške protekcionizmu dovodi do smanjenja povjerenja u institucije, pri čemu je efekt negativne korelacije nešto naglašeniji kod povjerenja u provedbene institucije. Ono što podaci prikazani u Tablici 4. također pokazuju je to da se negativna korelacija između faktora nakon razdoblja krize povećala. Ovi nalazi su u skladu s nekolicinom studija koji pokazuju negativnu povezanost između povjerenja u institucije i protekcionizma (Edlund i Lindh, 2013; van der Waal i de Koster, 2018), kontrastno intuitivnoj logici o pozitivnoj povezanosti. Također, ovi nalazi pokazuju da je, u ovom kontekstu, opravdano razlikovanje između provedbenih i političkih institucija (Rothstein i Swolle, 2008) jer se pokazuje kako su razine podrške protekcionizmu ipak više negativno povezane s provedbenim institucijama koje se tumače kao manje pristrane odnosno kao institucije koje su nešto manje pod utjecajem stranačke identifikacije od političkih institucija (v. Henjak, 2017). Iako se radi o supstantivno niskoj razlici u negativnoj povezanosti između protekcionizma s jedne strane te povjerenja u političke odnosno provedbene institucije s druge strane, ukoliko provedbene institucije pojmimo kao institucije čiji su normativni fundamenti efikasnost i nepristranost (Grönlund i Setälä, 2012), povećana negativna povezanost nakon kriznog razdoblja se može tumačiti kao pokazatelj odmaka pojedinaca od očekivanja odnosno vjerovanja da će institucije poput sudova i javne uprave pružiti efikasna i nepristrana rješenja. Dakle, zahtjevi za ekonomskom i socijalnom protekcijom jesu povezani s povjerenjem u institucije, ali na način da više razine protekcionizma smanjuju povjerenje u institucije što vjerojatno predstavlja reakciju na djelovanje institucija u prethodnom odnosno kriznom razdoblju. No, ovo je samo dio objašnjenja, budući se radi o razmjerno niskim

razinama međusobne povezanosti. Da bi se bolje razumjelo povjerenje u institucije potreban je širi spektar prediktora. Time se smjera na bolje shvaćanje eksplanatornog utjecaja protekcionizma spram ostalih relevantnih prediktora u odnosu na povjerenje u političke i provedbene institucije.

Operacionalizacija i hipoteze

Zavisne varijable koje se koriste u ovoj analizi su predstavljene u prethodnim poglavljima, točnije, radi se o varijablama koje su kreirane uzimanjem aritmetičke sredine varijabli koje ispituju povjerenje u Sabor i Vladu te sudove i javnu upravu odnosno povjerenje u političke i provedbene institucije. Stoga, analiza ima dvije zavisne varijable. Glavna nezavisna varijabla, čija je operacionalizacija opisana u prvom djelu teksta, ispituje razine podrške protekcionizmu kod pojedinaca. Riječ je o varijablama koje su kreirane uzimanjem aritmetičke sredine četiriju varijabli koje ispituju stav o naknadama za nezaposlene, progresivnom oporezivanju, ograničavanju autonomije banaka i manjem poreznom terećenju poduzetnika na temelju podataka postizbornih terenskih anketa za 2015. i 2016. godinu. Ono što se mijenja u odnosu na meta-analizu je da se isključuju varijable koje ispituju veličinu naselja i broj djece, a, uz protekcionizam, dodaju se varijable koje ispituju autoritarnost, političku efikasnost, socijalno povjerenje i glasanje za HDZ odnosno SDP kao svojevrsne mjere bliskosti strankama. Varijable koje su ostale djelom glavne analize su iste kao i meta-analizi. Nove varijable odnosno njihova operacionalizacija i psihometrijska svojstva se zasebno opisuju.

Varijabla koja ispituje spol se ovdje koristi kao kontrolna varijabla na temelju koje se ne formuliraju hipoteze.³⁰ Što se dobi tiče općenita pretpostavka je da će stariji pojedinci, sukladno drugačijoj političkoj socijalizaciji i kulturi (Dalton, 2005; v. Chevalier, 2019; Maggini, 2017), više vjerovati provedbenim i političkim institucijama. Točnije, smatra se kako je bitna karakteristika političke kulture mlađih dobnih kohorti ta da oni, između ostalog, manje vjeruju

³⁰ Nalazi po pitanju spola su različiti, t. j., komparativnija studija koja, uz Hrvatsku, obuhvaća još 41 europsku zemlju pokazuje kako žene imaju manje povjerenja u vlade i parlamente svojih zemalja (van der Meer i Hakhverdian, 2016), dok se na primjeru nacionalne studije pokazuje kako žene nešto više vjeruju provedbenim institucijama (Franc, Maglić i Sučić, 2020).

političkim autoritetima odnosno političkim institucijama (Rose i Mishler, 2010). Međutim, neke studije pokazuju da taj odnos nije jednoličan odnosno linearan, to jest, distribucija odnosa povjerenja i dobnih kohorti pokazuje oblik slova U što znači da su najmlađe i najstarije generacije one koje najviše vjeruju političkim institucijama (Norris i Inglehart, 2019). U kontekstu Hrvatske se čini opravdanim pretpostaviti kako mlađe dobne kohorte karakteriziraju niže razine povjerenja u institucije. Naime, mlađi ljudi u Hrvatskoj se manje identificiraju s etabliranim strankama (v. Vuksan-Ćusa i Raos, 2021) što može imati posljedice na razine povjerenja budući da je stranačka identifikacija jedna vrsta „percepcijskog ekrana“ (Campbell i ostali, 1980:132-133) pomoću kojeg se, u skladu s stranačkom preferencijom, filtriraju stavovi. Ova pretpostavka je u hrvatskom kontekstu potvrđena, to jest, pokazuje se kako je potpora stranci na vlasti dobar prediktor razina institucionalnog povjerenja dok su efekti dobi, iako postoje kod povjerenja u političke institucije, ipak nešto slabiji (Henjak, 2017).

Pretpostavke oko odnosa obrazovanja i povjerenja u provedbene i političke institucije mogu ići u različitim smjerovima. Jedna linija istraživanja pokazuje kako su obrazovaniji građani, zbog većih razina sofisticiranosti u razumijevanju demokracije i funkcioniranja institucija, ujedno i skloniji kritici sistema što pak znači da bi ih trebale karakterizirati niže razine institucionalnog povjerenja (Dalton, 2005; Henjak, 2017; Bešić, 2016; Rose i Mishler, 2010). Druga linija istraživanja pokazuje kako su obrazovanje i povjerenje u institucije povezani na način da obrazovaniji građani više vjeruju institucijama (Schoon i Cheng, 2011; Turper i Aarts, 2017; Anderson i Singer, 2008; Scheidegger i Staerke, 2011) zbog toga što obrazovanje, uzeto prosječno, u vidu socijalizacijskih i kognitivnih efekata, pospješuje razine političkog i socijalnog odnosno interpersonalnog povjerenja (Hooghe, Marien i Vroome, 2012). No, ostavljajući to po strani, budući da političke identitete u Hrvatskoj ponajprije determiniraju religioznost, odnos prema povijesti odnosno ideološko-vrijednosne determinante (Šiber, 1997; Jou, 2010) za očekivati je kako obrazovanje, kao socioekonomska determinanta, neće imati značajne efekte na povjerenje u političke i provedbene institucije. Shodno tome, pretpostavlja se da niti bogatstvo neće imati značajan utjecaj na razine institucionalnog povjerenja, ponajprije zbog toga što u Hrvatskoj politički identiteti ljevice i desnice nisu strukturirani na socioekonomskim osnovama (Henjak, 2007; 2017; Jou, 2010) odnosno zbog toga što je mobilizacija na tim osnovama izostala

(Dolenec, 2012). Još jedna varijabla koja ispituje socioekonomski status pojedinca je varijabla koja ispituje zaposlenje. Shodno pretpostavkama o ostalim varijablama koje ispituju socioekonomski status, opravdano bi bilo pretpostaviti da i ova varijabla nema značajniji utjecaj na povjerenje u institucije. No, budući da ova varijabla utječe na protekcionizam, može se pretpostaviti da utječe i na razine institucionalnog povjerenja. Naime, budući su nezaposleni više skloni protekcionizmu i budući da protekcionizam istovremeno smanjuje razine institucionalnog povjerenja, pretpostavka je da nezaposleni ujedno manje vjeruju u institucijama budući da percipiraju kako ih one ne mogu zaštititi. Slično tome se može tumačiti i varijabla koja ispituje ekonomski rizik odnosno prospektivnu percepciju o teškoći pronalaska posla. Točnije, budući da ta varijabla utječe na protekcionizam na način da veće percepcije rizika dovode do povećanja razina podrške protekcionizmu, opravdano je pretpostaviti da oni koji percipiraju rizik istodobno manje vjeruju političkim odnosno provedbenim institucijama jer ih ne percipiraju kao objekte koji im mogu pružiti dostatne razine protekcije.

U analizu se dodaju i dvije *dummy* varijable koje mjere glasanje za dvije najveće stranke u Hrvatskoj odnosno HDZ i SDP kao jedine premijerove stranke do sada (1- glas za stranku, 0 – sve ostalo, uključujući i izborne apstinate). Očekuje se da će glas za stranku utjecati na razine institucionalnog povjerenja na način da pojedinci više vjeruju institucijama onda kada je njihova stranka na vlasti (Theiss-Morse i ostali, 2015; Anderson i LoTempio, 2002; Curini i ostali, 2012). Povezano s tim, očekuje se da će varijable koje ispituju sociotropsku retrospektivnu evaluaciju stanja ekonomije biti povezane s institucionalnim povjerenjem na način da oni koji pozitivnije evaluiraju stanje ekonomije ujedno i više vjeruju demokraciji odnosno njenim institucijama. No, tome nije samo zbog toga što pojedinci koji su zadovoljniji s ekonomijom su istodobno zadovoljniji s demokracijom i njenim institucijama (Lühiste, 2014; Mishler i Rose, 2001), već i zbog toga što je moguće da evaluacije ekonomije zapravo izražavaju političke odnosno stranačke pristranosti (Evans i Andersen, 2006; Tilley i Hobbolt, 2011; Stanig, 2013; Bisgaard, 2015; Wlezien, Franklin i Twiggs, 1997). Obzirom na prirodu dominantnih političkih rascjepa, opravdanim se čini pretpostaviti kako bi ovo mogao biti slučaj i s institucionalnim povjerenjem u Hrvatskoj. No, iako se to ovdje ne provjerava na izravan način, u ovom kontekstu bi se dobrim indikatorom nečega takvog mogla smatrati eventualna istosmjernost utjecaja

varijabli koje ispituju evaluaciju ekonomije i glasanje za stranku. Slično se može reći i za religioznost koja je bitna determinanta političkih identiteta ljevice i desnice u Hrvatskoj (Henjak, Zakošek i Čular, 2013; Henjak, 2018; Jou, 2010; Raos, 2020). Temeljem takvog utjecaja religioznosti na ideološke i stranačke preferencije u Hrvatskoj pretpostavlja se kako religioznost utječe na povjerenje u institucije na način da religiozniji pojedinci više vjeruju institucijama onda kada je njihova stranka na vlasti, što bi značilo da će se efekti varijabli koja ispituje glasanje za stranke i religioznosti kretati u istom smjeru onda kada je preferirana stranka na vlasti. Također, očekuje se da varijable koje ispituju glasanje za stranku, evaluaciju ekonomije i religioznost imaju veći utjecaj na povjerenje u političke institucije nego provedbene institucije zbog toga što se one direktno povezuju sa strankama odnosno stranačkom politikom.

Kompozitne varijable koje su dodane u analizu su one koje ispituju autoritarnost i političku efikasnost. Varijabla koja ispituje autoritarnost je kreirana uzimanjem aritmetičke sredine čestica koje ispituju stav o superiornosti mišljenja većine, iznošenju vlastitog mišljenja po cijenu stradanja, zamjeranju vlasti i moćnicima, potrebitosti discipline i požrtvovnosti mladih spram obitelji i domovine, zadaćama opozicije, pravu na štrajk i demonstracije nauštrb javnog reda i ograničenju ljudskih prava zbog interesa države i nacije. Cronbachov α koeficijent iznosi 0,78 odnosno 0,7 što se smatra zadovoljavajućim. Ova skala se u modificiranim oblicima već koristila u istraživanjima biračkog ponašanja u Hrvatskoj (Šiber, 1998; Raos, 2020; Vuksan-Ćusa i Raos, 2021; Henjak, 2017). Pokazuje se kako oni s višim razinama autoritarnosti više vjeruju institucijama (Henjak, 2017), a pretpostavlja se kako je razlog tomu to što su autoritarni pojedinci skloni submisiji autoritetu kojeg percipiraju legitimnim što dovodi do manje kritičnosti spram istog (Altemeyer, 1996). Uzevši u obzir prethodno navedeno opravdano je pretpostaviti da više razine autoritarnosti imaju pozitivne efekte na razine povjerenja u političke i provedbene institucije. Varijabla koja ispituje političku efikasnost je kreirana kao aritmetička sredina dvaju varijabli koje ispituju stav pojedinca o tome koliko je važno tko je na vlasti odnosno o tome utječe li glasanje na događanja u zemlji. Mjere interne pouzdanosti skale iznose 0,87 odnosno 0,88 što se smatra zadovoljavajućim. Ovdje je pretpostavka evidentna, to jest, ukoliko ispitanika karakteriziraju više razine percipirane političke efikasnosti, on će ujedno više vjerovati institucijama jer smatra da na njih može utjecati (Henjak, 2017, v. Catterberg i Moreno, 2005).

Varijabla socijalnog povjerenja zapravo mjeri razine interpersonalnog povjerenja pomoću čestice koja ispituje stav pojedinca o tome može li se vjerovati svim ljudima ili pak u odnosima s drugima treba biti oprezan. Riječ je o mjeri koja je desetljećima prisutna u istraživanjima socijalnog povjerenja (Zmerli i Newton, 2008) i koja je, kako komparativne studije pokazuju, pozitivno povezana s povjerenjem u institucije i zadovoljstvom s demokracijom (Newton, Stolle i Zmerli, 2018; Grönlund i Setälä, 2012; Zmerli, Newton i Montero, 2007). Stoga se pretpostavlja da oni koji više vjeruju ljudima ujedno i više vjeruju političkim te provedbenim institucijama – pretpostavka je dakle da se povjerenje prelijeva. Generalna pretpostavka je da ovaj set nezavisnih prediktora bolje objašnjava povjerenje u političke institucije zbog toga što nekolicina varijabli izravno ili posredno zahvaća elemente političke odnosno stranačke pristranosti što bi trebalo imati manje efekte na provedbene institucije koje se tumače kao neutralne odnosno kao odmaknute od stranačkog utjecaja. Uz to, pretpostavke su dakle da *mlađi, nezaposleni, oni s višim razinama podrške protekcijonizmu te oni s višim razinama percepcije ekonomskog rizika manje vjeruju političkim i provedbenim institucijama*. Točnije, nezaposleni i oni koji percipiraju veće razine ekonomskog rizika bi trebali manje vjerovati institucijama zbog toga što, iako istodobno traže protekciju, svejedno smatraju kako ih institucije ne mogu adekvatno zaštititi. Uz to, očekuje se pojedinci koji su *autoritarniji, percipirano politički efikasniji i oni s višim razinama interpersonalnog povjerenja više vjeruju u političke te provedbene institucije*. Pozitivna evaluacija ekonomije i glasanje za stranku su varijable koje bi također trebale povećavati razine političkog povjerenja, to jest, očekuje se da efekti evaluacije ekonomije budu istosmjerni s efektima varijable koja ispituje glasanje za stranku onda kada je ta stranka na vlasti. Dodatna presumpcija je da će utjecaj tih varijabli biti značajniji nego efekti socioekonomskih varijabli poput obrazovanja i bogatstva.

Rezultati i interpretacija

Rezultati linearnih regresija za 2015. godinu pokazuju kako su, u odnosu na povjerenje u političke institucije, statistički značajne varijable koje ispituju dob, zaposlenost, ekonomski rizik, evaluaciju ekonomije, protekcijonizam, autoritarnost, socijalno povjerenje te glasanje za SDP. Sve varijable su značajne u očekivanim smjerovima, osim varijable koja ispituje zaposlenost.

Ovdje se djelomično radi o tome da je varijabla rekodirana na način da više različitih skupina čini nezaposlene, među kojima su i umirovljenici koje karakteriziraju visoke razine povjerenja u institucije, kao što je prikazano u Tablici 11. u Dodatku. Varijable koje imaju najveći utjecaj na povjerenje u političke institucije su varijable koje ispituju socijalno odnosno interpersonalno povjerenje te varijable koje mjere autoritarnost i evaluaciju ekonomije, što se može vidjeti na Slici 3. koja prikazuje marginalne efekte statistički značajnih varijabli. Kao što se i pretpostavilo, značajne su i varijable koje bilježe glasanje za stranke odnosno SDP i to u istom smjeru kao varijabla koja ispituje sociotropsku retrospektivnu evaluaciju ekonomije. Budući da ta varijabla propituje evaluaciju stanja ekonomije danas u odnosu na stanje od prije četiri godine, ovo bi moglo implicirati kako se radi o efektu stranačke pristranosti.

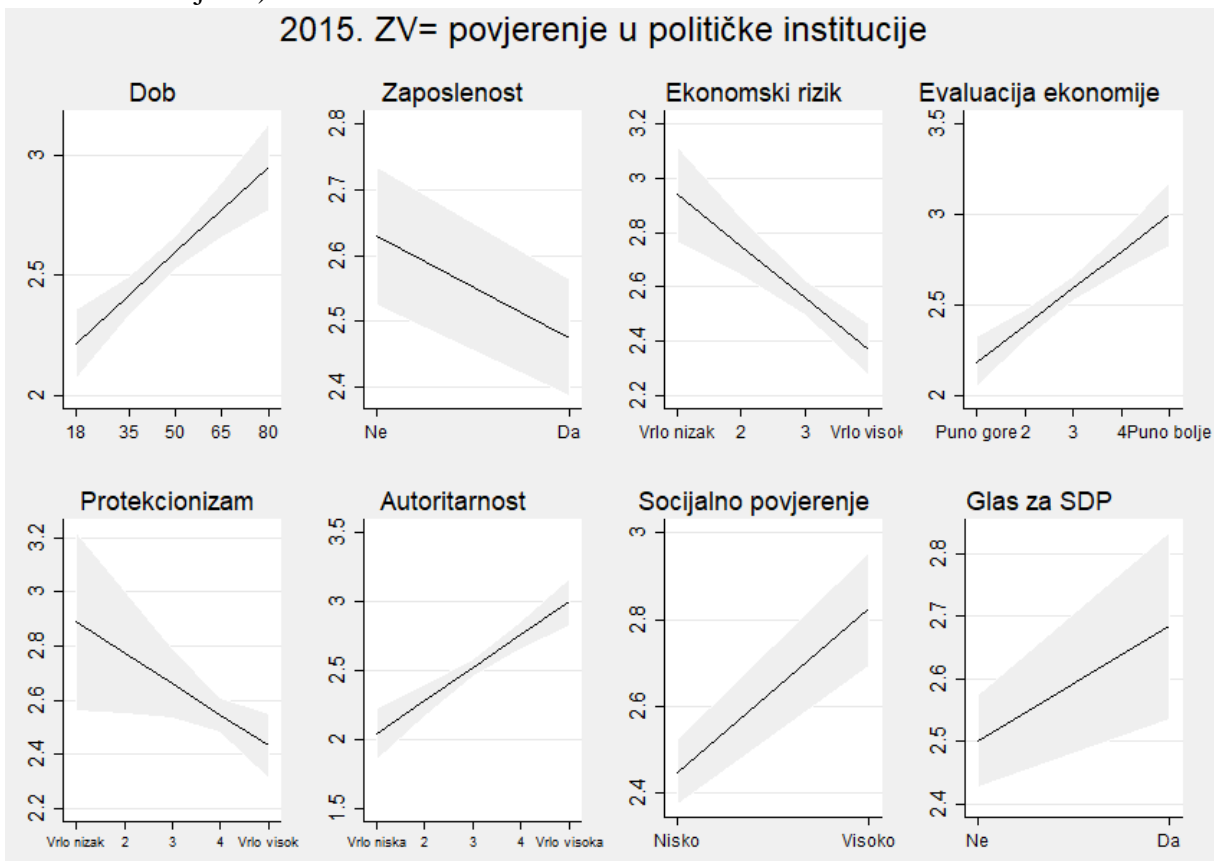
Tablica 5. Prikaz linearnih regresija (2015. godina)

Zavisna varijabla= političke institucije		Zavisna varijabla=provedbene institucije	
Konstanta	1,73	Konstanta	2,07
(st. greška)	(0,38)	(st. greška)	(0,38)
N	759	N	758

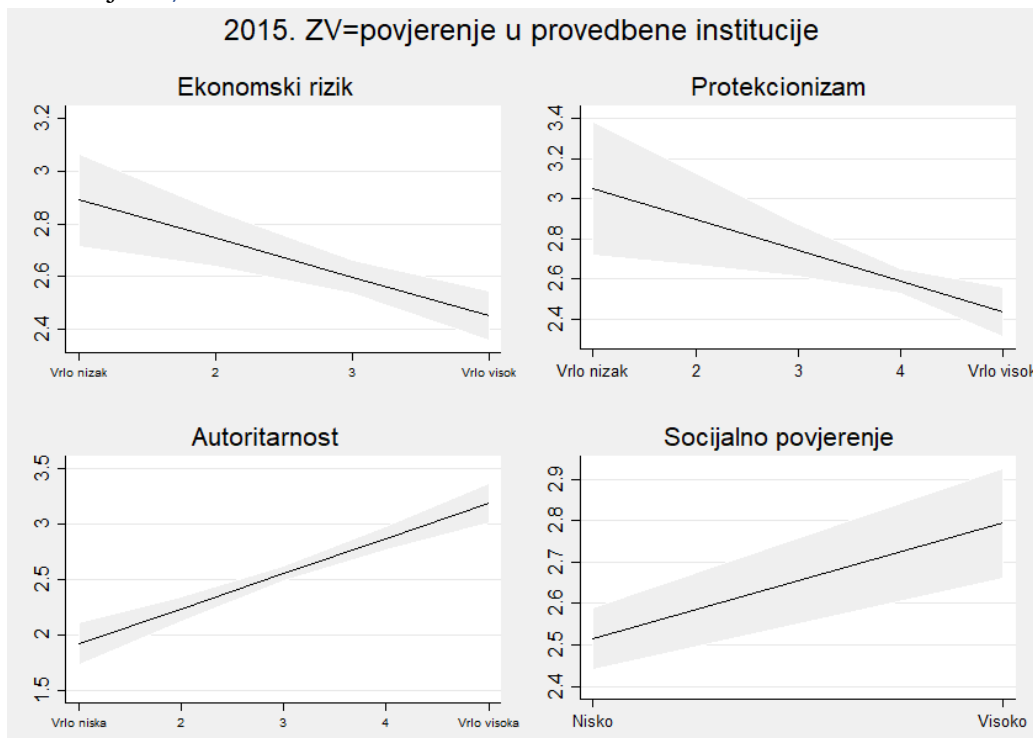
F	13,38	F	9,92
R²	0,207	R²	0,157
VIF	1,18 (1,26)	VIF	1,18 (1,19)

S druge strane, rezultati linearne regresije na temelju podataka iz 2015. godine za provedbene institucije pokazuju kako je ovaj model nezavisnih prediktora ima nešto nižu eksplanatornu snagu u odnosu na model s političkim institucijama kao zavisnom varijablom za istu godinu, točnije, regresijski model za političke institucije objašnjava 20% varijance dok model za provedbene institucije objašnjava 15,7% varijance zavisne varijable. Značajne varijable su one koje mjere autoritarnost, socijalno povjerenje, ekonomski rizik i protekcionizam. Marginalni efekti prikazani na slici četiri pokazuju kako je varijabla koja mjeri autoritarnost ima najveći utjecaj na varijancu povjerenja u provedbene institucije, to jest, pokazuje se kako porast vrijednosti na skali autoritarnosti za 1 bod znači i povećanje autoritarnosti za otprilike 0,3 boda. Što se protekcionizma tiče, povećanje protekcionizma za cijelu skalu (od 1 do 5) u prosjeku dovodi do smanjenja povjerenja u provedbene institucije za otprilike 0,6.

Slika 3. Prikaz marginalnih efekata najznačajnijih varijabli (2015. godina, političke institucije kao zavisna varijabla)

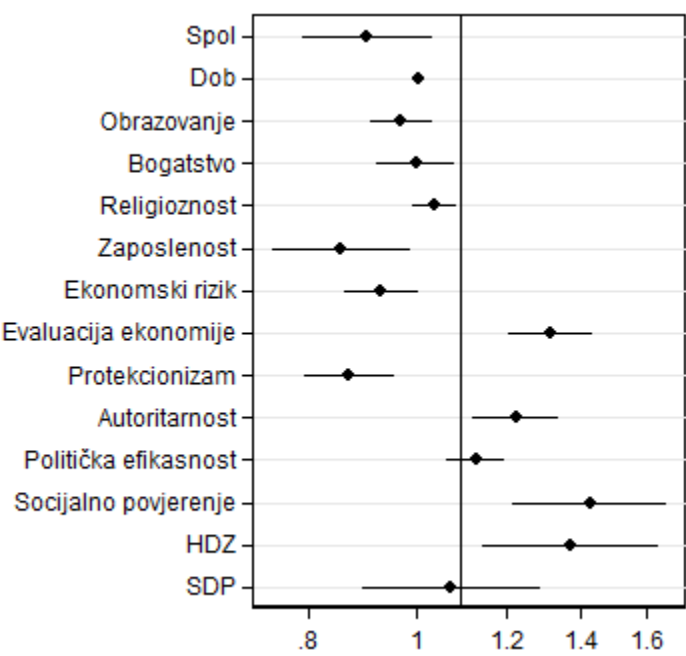
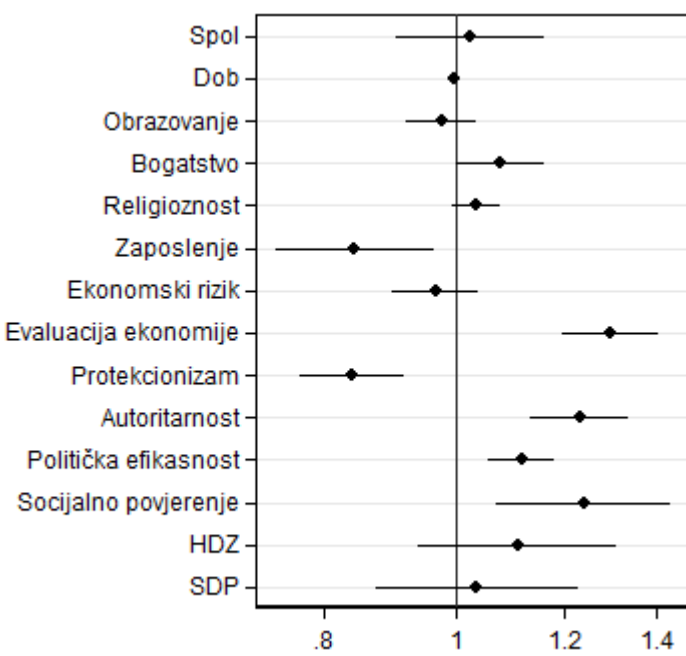
Slika 4. Prikaz marginalnih efekata najznačajnijih varijabli (2015. godina, provedbene institucije kao zavisna varijabla)

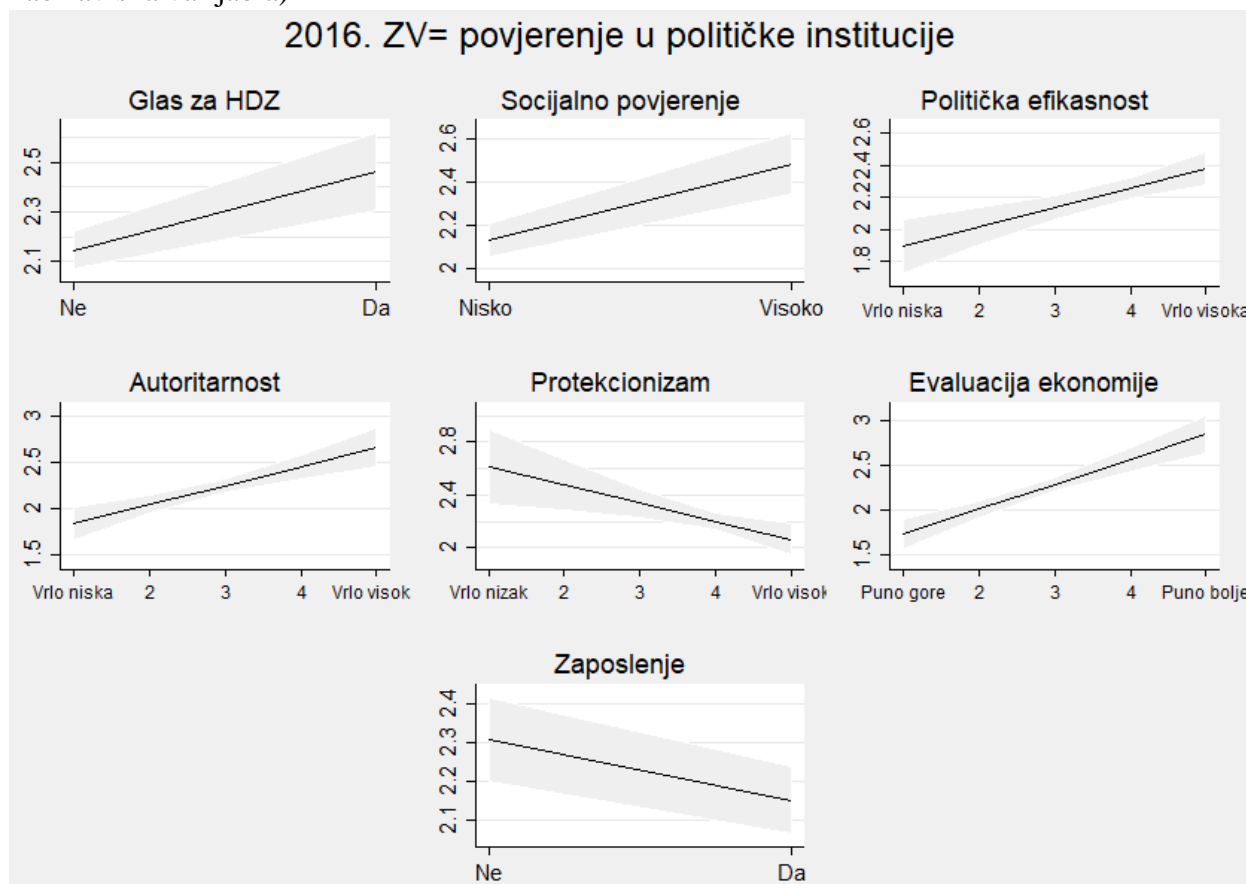
Rezultati linearne regresije s povjerenjem u političke institucije kao zavisnom varijablom na temelju podataka iz 2016. godine pokazuju kako su statistički značajne varijable slične istoj regresiji za prethodnu godinu. Samo je sada značajno glasovanje za HDZ, a ne SDP, to jest, politička efikasnost, a ne ekonomski rizik. Kao i kod istovrsne regresije za prethodnu godinu, sve varijable su značajne u očekivanim smjerovima, osim varijable koja mjeri zaposlenje pojedinca, no, ovaj put nije riječ o efektu operacionalizacije varijable (vidjeti Tablicu 11. u Dodatku). Dakle, pokazuje se kako autoritarniji pojedinci, oni koji bolje evaluiraju ekonomiju u odnosu na prošlu godinu, oni koje karakteriziraju više razine političke efikasnosti, oni koji više vjeruju drugim ljudima te oni koji glasaju za HDZ ujedno više vjeruju institucijama. Budući da je tada HDZ bio stranka na vlasti ovo nam govori kako su posrijedi efekti stranačke pristranosti pri evaluaciji političkih institucija. Tako glas za HDZ povećava povjerenje u institucije za otprilike 0,4 boda u odnosu na one koji nisu glasali za HDZ (vidjeti sliku 5.) Istodobno, efekti varijable koja ispituje glas za SDP više nisu statistički značajni, to jest, smjer utjecaja te varijable je sada suprotan onome iz 2015. godine što dodatno potvrđuje tezu o stranačkoj pristranosti pri

evaluaciji političkih institucija. Efekti interpersonalnog povjerenja potvrđuju tezu o tome da oni koje karakteriziraju više razine socijalnog povjerenja istovremeno više vjeruju političkim institucijama s prosječnom razlikom od otprilike 0,3 boda. Najveće efekti su vidljivi kod varijable koja ispituje evaluaciju ekonomije, to jest, svaki pomak na skali u smjeru od lošije prema boljoj evaluaciji je praćen s otprilike 0,2 boda u smjeru povećanja povjerenja u političke institucije. Ovaj set varijabli objašnjava oko 21% varijance povjerenja u političke institucije što ga čini najugodnijim prediktivnim modelom.

Tablica 6. Prikaz linearne regresije (2016. godina)

Zavisna varijabla= političke institucije		Zavisna varijabla=provedbene institucije	
			
Konstanta	1,96	Konstanta	2,00
(st. greška)	(0,40)	(st. greška)	(0,37)
N	710	N	709
F	13,40	F	11,43
R²	0,213	R²	0,187
VIF	1,17 (1,27)	VIF	1,17 (1,23)

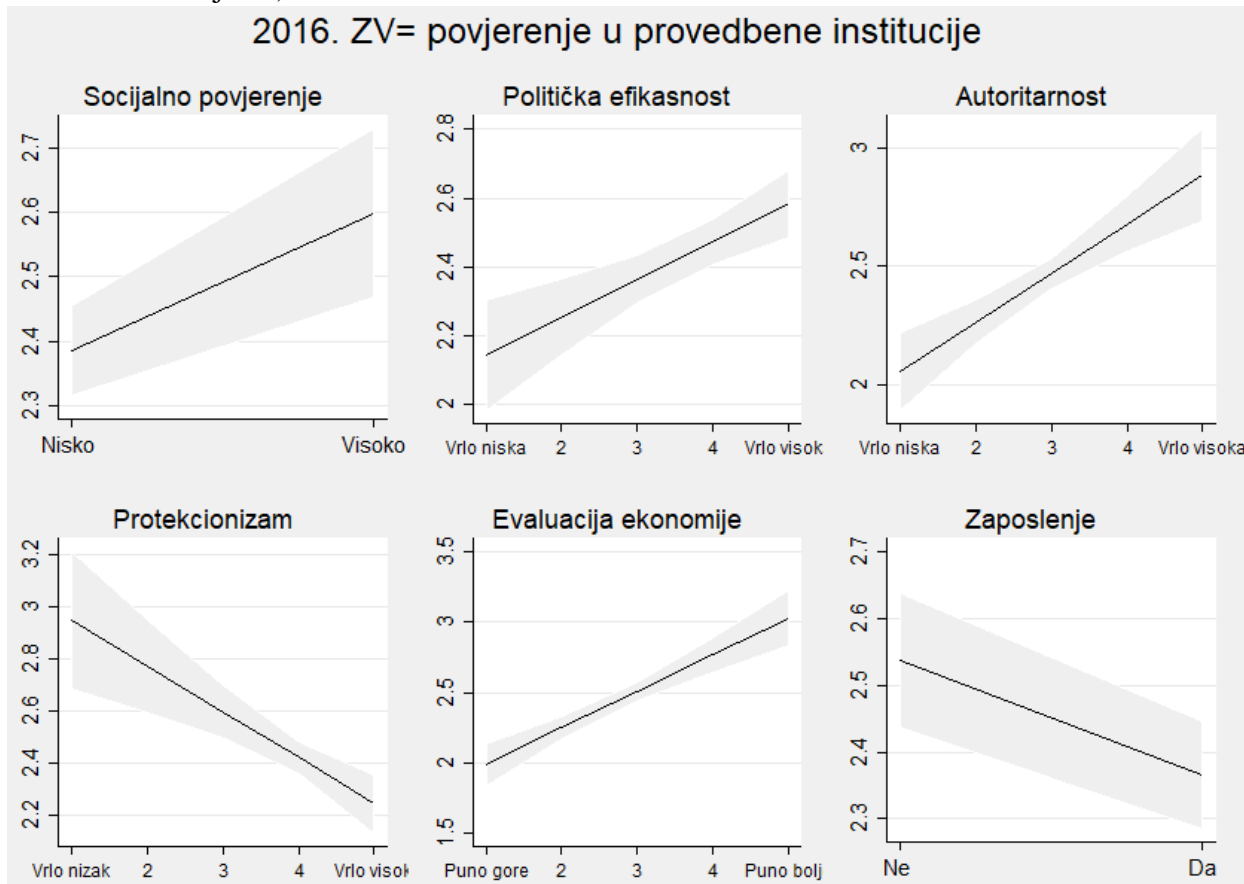
Slika 5. Prikaz marginalnih efekata najznačajnijih varijabli (2016. godina, političke institucije kao zavisna varijabla)

Rezultati linearne regresije za 2016. godinu s povjerenjem u provedbene institucije kao zavisnom varijablom pokazuju kako šest varijabli ima značajan efekt. Riječ je o varijablama koje ispituju razine socijalnog povjerenja, autoritarnosti, protekcionizma odnosno percepciju stanja ekonomije, zaposlenje i percepciju osobne političke efikasnosti. Što se zaposlenja tiče, ovdje nije riječ o efektu operacionalizacije varijable (vidjeti Tablicu 11. u Dodatku), no ipak je riječ o marginalnom efektu (razlika između zaposlenih i nezaposlenih u razinama povjerenja iznosi 0,1 bod). U odnosu na istovrsni model za 2015. godinu to znači da varijabla koja ispituje percepciju

ekonomskog rizika više nije značajna, dok varijable koje ispituju političku efikasnost, evaluaciju ekonomije i zaposlenje to jesu. Također, ovaj model, u usporedbi s istovrsnim za prethodnu godinu, objašnjava nešto veći postotak varijance zavisne varijable (skoro 19%). Efekti svih značajnih varijabli se kreću u očekivanim smjerovima, osim one varijable koja ispituje zaposlenje (vidjeti Dodatak). Protekcionizam ima veći utjecaj u modelima s provedbenim institucijama kao zavisnim varijablama negoli u modelima s političkim institucijama kao zavisnim varijablama za obje godine. Time se potvrđuje kako je opravdano razlikovati između političkih i provedbenih institucija u kontekstu istraživanja protekcionizma. Oni s najvišim razinama protekcionizma u prosjeku za 0,7 bodova manje vjeruju provedbenim institucijama negoli oni s najnižim razinama protekcionizma, prema podacima iz 2016. godine. Kao i u slučaju s prethodno tematiziranom regresijom, efekti su najveći kod varijable koja ispituje evaluaciju ekonomije.

Slika 6. Prikaz marginalnih efekata najznačajnijih varijabli (2016. godina, provedbene institucije kao zavisna varijabla)

Iz svega prethodno navedenog se može zaključiti nekoliko stvari (vidjeti Tablicu 7 za sumarni prikaz). Prvenstveno, socioekonomski pokazatelji poput obrazovanja i bogatstva u nijednom modelu ne pokazuju značajne efekte. Jedini socioekonomski pokazatelj koji je značajan je varijabla koja ispituje zaposlenje, i to u suprotnom smjeru od onog očekivanog. Međutim, to je ponajprije uvjetovano specifičnom operacionalizacijom varijable, točnije, pokazuje se da umirovljenike, koji čine više od četvrtine ukupnog uzorka i koji su svrstani u kategoriju nezaposlenih, karakteriziraju najviše razine institucionalnog povjerenja. S druge strane, pokazatelji koji na direktan i indirektan način ispituju političku pristranost su se pokazali značajnima u predviđenim smjerovima. Pokazuje se da glasači najvećih stranaka u Hrvatskoj više vjeruju političkim institucijama onda kada njihova izborna preferencija obnaša vlast što je u skladu s literaturom koja pokazuje kako je stranačka identifikacija bitna determinanta percepcije

političkog života (Bartels, 2002). No, očekivani efekti su izostali kada govorimo o povjerenju u provedbene institucije (v. Henjak, 2017). Jedini primjetan trend je da birači HDZ-a i SDP-a više vjeruju provedbenim institucijama od birača drugih stranaka i neglasača. To je djelomično u skladu s istraživanjima koja, uzimajući u obzir povezanost institucionalnog odnosno političkog nepovjerenja i populizma (Kriesi, 2014; Inglehart i Norris, 2016), pokazuju kako su nebiraci i neki glasači drugih stranaka skloniji populizmu, dok birači HDZ-a nisu (Raos, 2020). Dob je statistički značajna u jednom četiri modela, pri čemu se pokazuje kako stariji birači više vjeruju političkim institucijama što se može tumačiti kao dio šireg raskoraka između mlađih i starijih dobnih kohorti koji se nazire u nekim elementima političkog života u Hrvatskoj (Vuksan-Ćusa i Raos, 2021; v. Henjak, 2018, Blanuša, 2015; Raos, 2020). Varijable koje pokazuju značajnost u sve četiri regresije su one koje ispituju autoritarnost, protekcionizam i socijalno povjerenje, s tim da su efekti autoritarnosti i socijalnog povjerenja veći negoli efekti protekcionizma. Regresijski rezultati potvrđuju da u Hrvatskoj postoji negativna povezanost između povjerenja u političke i provedbene institucije i protekcionizma što bi značilo da rast podrške protekcionizmu smanjuje razine institucionalnog povjerenja. Ovo se može shvatiti kao otklon protekcionizmu sklonih birača od institucionalne politike, to jest, protekcionizmu skloni birači traže veću zaštitu, ali ne vide institucije kao objekte koji bi im tu zaštitu mogli pružiti. Nalazi potvrđuju kako je autoritarnost bitan element političkih identiteta u Hrvatskoj, odnosno, ovi nalazi dodatno potvrđuju stabilnost između detektirane povezanosti povjerenja u institucije i autoritarnosti (Nikodem, 2019). Potvrđuje se i da je socijalno povjerenje povezano s višim razinama povjerenja u institucije, što bi značilo da se povjerenje u određenoj mjeri na neki način transferira, premda to ne znači da je političko povjerenje posljedica socijalnog (Newton, Stolle i Zmerli, 2018). Varijable koje ispituju evaluaciju ekonomije i zaposlenost su se pokazale značajnima u po tri regresijska modela. Ispostavlja se kako sociotropska evaluacija ekonomije na svojevrsan način prati efekte glasanja za stranku na vlasti, što implicitno ide u prilog spomenutim studijama koje govore kako su evaluacije ekonomije uvjetovane ne-ekonomskim odnosno političkim faktorima, premda treba naglasiti kako se direktna povezanost ovih dvaju varijabli ovdje ne propituje. Također, ovo jednostavno može biti efekt toga da oni koji pozitivnije evaluiraju stanje ekonomije to povezuju s radom institucija. Zaposlenost je značajna u suprotnom smjeru od očekivanog, no

to se djelomično može objasniti operacionalizacijom sâme varijable. Tablica 11. u dodatku pokazuje kako skupine koje su svrstane u kategoriju nezaposlenih poput umirovljenika karakteriziraju najveće razine povjerenja u institucije te se njihovim svrstavanjem u skupinu nezaposlenih zapravo podižu razine nepovjerenja cijele skupine, iako su te razine izvorno između nezaposlenih i zaposlenih, barem u pogledu na povjerenje u političke institucije 2015. godine, praktički jednake. S druge strane, u pogledu podataka iz 2016. godine, pokazuje se kako zaposleni pojedinci prosječno manje vjeruju institucijama od nezaposlenih, ali tek za 0,1 bod. Varijabla koja ispituje ekonomski rizik odnosno percipiranu teškoću pronalaska posla je značajna u regresijama iz 2015. godine, ali nije značajna u regresijama iz 2016. godine. Budući da se ovdje radi o varijabli čiji se sadržaj odnosi na budućnost, može se zaključiti kako prospektivne i retrospektivne evaluacije (varijabla evaluacije ekonomije) utječu na razine povjerenja više negoli varijable koje mjere trajnije elemente strukturne odnosno socioekonomske pozicije pojedinca. To je u skladu s nalazima koji pokazuju kako su u pogledu institucionalnog povjerenja važnije percepcije pojedinca negoli objektivni faktori (Mingo i Faggiano, 2020). Varijabla koja ispituje političku efikasnost se pokazala značajnom u regresijskim modelima u 2016. godini što djelomično potvrđuje pretpostavku po kojoj pojedinci koji smatraju da mogu utjecati na politiku više vjeruju institucijama kao kanalima koji omogućavaju vršenje takvog utjecaja.

Tablica 7. Sumirani prikaz statistički značajnih varijabli svih modela ³¹

Prediktori	2015.		2016.	
	Pol. inst.	Prov. inst.	Pol. inst.	Prov. inst.
Spol	x	x	x	x
Dob	▲	x	x	x
Obrazovanje	x	x	x	x

³¹ Tablicu treba interpretirati na način da znak x označuje kako značajnosti nema, dok znakovi ▲▼ označavaju značajnost i smjer utjecaja prediktora na zavisnu varijablu, to jest, znak ▲ simbolizira kako povećanje vrijednosti nezavisne varijable dovodi do povećanja razina institucionalnog povjerenja dok znak ▼ označava kako povećanje vrijednosti nezavisnog prediktora dovodi do smanjenja razina povjerenja u političke odnosno provedbene institucije.

Bogatstvo	X	X	X	X
Religioznost	X	X	X	X
Zaposlenost	▼	X	▼	▼
Ekonomski rizik	▼	▼	X	X
Ev. ekonomije	▲	X	▲	▲
Protekcijonizam	▼	▼	▼	▼
Autoritarnost	▲	▲	▲	▲
Politička efikasnost	X	X	▲	▲
Socijalno povjerenje	▲	▲	▲	▲
Glas za HDZ	X	X	▲	X
Glas za SDP	▲	X	X	X

Zaključak

Prvenstveno, analiza prikazana u ovom tekstu pokazuje kako su povjerenje u institucije i protekcijonizam povezani na način koji bi se mogao smatrati kontrainuitivnim. Naime, ukoliko pojedinac zahtjeva više razine protekcije, vjerojatno je da će više vjerovati institucijama kao onima koji taj zahtjev za protekcijom mogu kanalizirati te naposljetku ostvariti. Pokazuje se kako u Hrvatskoj to nije slučaj, pri čemu su efekti kod povjerenja u provedbene institucije nešto izraženiji. To bi moglo značiti da se institucije u Hrvatskoj ne percipiraju kao responzivne ili efikasne što pak upućuje na elemente političke alijenacije kod djela populacije, što dodatno potvrđuju nalazi u pogledu varijable političke efikasnosti. Osim toga, u meta-analizi se pokazalo kako na protekcijonizam prvenstveno utječu varijable koje ispituju prospektivne i retrospektivne evaluacije pojedinca po pitanju teškoće pronalaska posla i evaluacije ekonomije. No, uz to, vidljivi su i efekti varijabli koje involviraju trajnije elemente socioekonomske pozicije poput bogatstva i zaposlenja. Svejedno, eksplanatorna snaga modela u kojima je protekcijonizam zavisna varijabla je razmjerno niska što bi značilo da treba potražiti bolja objašnjenja tog poprilično prisutnog stava u Hrvatskoj. Osim toga, pokazuje se kako je povjerenje u političke i

provedbene institucije u padu. Također, u objašnjavaju institucionalnog povjerenja boljim prediktorima su se pokazale varijable koje ispituju stavove i stranačku pristranost negoli varijable koje involviraju trajnije elemente socioekonomske pozicije. Pri tome je vidljiv obrazac pobjednika i gubitnika, to jest, povjerenje u političke institucije je djelom uvjetovano podrškom stranci na vlasti. Dodano tome, kao i kod protekcionizma, boljim prediktorima su se pokazale varijable koje ispituju percepcije pojedinca čime se potvrđuje da je povjerenje u institucije, uz sve ostalo, retrospektivna i prospektivna evaluacija. No, to se istodobno može tumačiti kao validacija logike po kojoj su pojedinci primarno vođeni samo-interesom, to jest, dio objašnjenja može biti i to da oni koji percipiraju manje razine rizika i bolje stanje ekonomije ujedno više vjeruju u institucije jer percipiraju da njihovo djelovanje smanjuje rizik i pospješuje ekonomiju. Temeljem svega se može reći kako je povjerenje u institucije u Hrvatskoj više determinirano prediktorima koji nisu povezani s socioekonomskim statusom, što je prije iznimka negoli pravilo u prethodno navedenim komparativnim studijama povjerenja u institucije. Točnije, povjerenje u Hrvatskoj je ponajprije determinirano stavovskim klasterima koji nisu povezani s ishodima koje institucije proizvode poput primjerice autoritarnosti. Protekcionizam kao varijabla koja zapravo ispituje očekivanje ili zahtjev za protekcijom se pokazala značajnom, ali u negativnom smjeru, što nam govori da outputi koje institucije pružaju kod djela populacije ne utječu na njihove potrebe te vrste.

Literatura

- Alber, J. 1988. Is there a crisis of the welfare state? Crossnational evidence from Europe, North America, and Japan. *European Sociological Review*, 4(3): 181- 205.
- Almond, G., and S. Verba. 1963. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Countries*. Princeton: Princeton University Press
- Altemeyer, B. 1996. *The Authoritarian Specter*. London, Cambridge: Harvard University Press.
- Anderson, C. J. i LoTempio, A. 2002. Wining, Losing and Political Trust in America. *British Journal of Political Science*, 32(2): 335-351.
- Anderson, C. J. i Singer, M. M. 2008. The Sensitive Left and the Impervious Right. Multilevel Models and the Politics of Inequality, Ideology, and Legitimacy in Europe. *Comparative Political Studies*, 41(4/5): 564-599.
- Arikan, G. i Ben-Nun Bloom, P. 2019. "I was hungry and you gave me food": Religiosity and attitudes toward redistribution. *PLoS ONE*, 14(3): 1-24.
- Bauer, P. i Freitag, M. 2018. Measuring Trust. U: Uslander, E. (ur.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press.
- Bartels, L. 2002. BEYOND THE RUNNING TALLY: Partisan Bias in Political Perceptions. *Political Behavior*, 24(2): 117-150.
- Beam, C. i Papadakis, E. 1998. A COMPARISON OF MASS ATTITUDES TOWARDS THE WELFARE STATE IN DIFFERENT INSTITUTIONAL REGIMES, 1985-1990. *International Journal of Public Opinion Research*, 10(3): 211-236.
- Beaulieu, E. i Napier, M. 2008. *Why are women more protectionist than men?*. Draft.
- Bešić, M. 2016. Confidence in institutions in former Yugoslav Republics. *Sociologija*, 58(2): 302-318.

- Bisgaard, M. 2015. Bias Will Find a Way: Economic Perceptions, Attributions of Blame, and Partisan-Motivated Reasoning during Crisis. *The Journal of Politics*, 77(3): 849-860.
- Blais, A. Blake, D. E., i Dion, S. 1990. The Public/Private Sector Cleavage in North America. *Comparative Political Studies*, 23(3): 381–403.
- Blanuša, N. 2015. „Drugi svjetski rat kao transgeneracijska trauma: sablasti prošlosti među mladima u Hrvatskoj”. U: Ilišin, V., Gvozdanović, A. i Potočnik, D. (ur). *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Blekesaune, M. i Quadagno, J. 2003. Public Attitudes toward Welfare State Policies: A Comparative Analysis of 24 Nations. *European Sociological Review*, 19(5): 415-427.
- Blekesaune, M. 2007. Economic Conditions and Public Attitudes to Welfare Policies. *European Sociological Review*, 23(3): 393-403.
- Blekesaune, M. 2013. Economic Strain and Public Support for Redistribution: A Comparative Analysis of 28 European Countries. *Journal of Social Policy*, 42(1): 57-72.
- Breustedt, W. 2018. Testing the Measurement Invariance of Political Trust across the Globe. A Multiple Group Confirmatory Factor Analysis. *Methods, data, analyses*, 12(1): 7-46.
- Briggs, S. R. i Cheek, J. M. 1986. The role of factor analysis in the development and evaluation of personality scales. *Journal of Personality*, 54(1): 106–148.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W. i Stokes. D. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley and Sons.
- Canovan, M. 1981. *Populism*. New York, London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Catterberg, G. i Moreno, A. 2005. The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies. *International Journal of Public Opinion Research*, 18(1): 31-48.
- Chevalier, T. 2019. Political trust, young people and institutions in Europe. A multilevel analysis. *International Journal of Social Welfare*, 28(1): 418-430.

- Citrin, J. i Stoker, L. 2018. Political Trust in Cynical Age. *Annual Review of Political Science*, 21: 49-70.
- Clark, A.L. i Watson, D. 1995. Constructing Validity: Basic Issues in Objective Scale Development. *Psychological Assessment*, 7(3): 309-319.
- Costello, A. B. i Osborne, J. 2005. Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 10(7): 1-9
- Crozier, M., Huntington, S. i Watanuki, J. 1995. *The Crisis of Democracy* (Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission). New York University Press
- Curini, L., Jou, W., i Memoli, V. 2012. Satisfaction with Democracy and the Winner/Loser Debate: The Role of Policy Preferences and Past Experience. *British Journal of Political Science*, 42(2): 241-261.
- Cusack, T., Iversen, T. i Rehm, P. 2006. Risks at work: the demand and supply sides of government redistribution. *Oxford Review of Economic Policy*, 22(3): 365-389.
- Čular, G. 2003. Stranačka identifikacija i potpora demokraciji u Hrvatskoj. *Politička misao*, 40(4): 3-24.
- Čular, G. i Šalaj, B. 2019. Kritički građani ili nezadovoljni autokrati? Potpora demokraciji u Hrvatskoj 1999-2018. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 16(1): 7-26.
- Daatland, S. O., Veenstra, M. i Herlofson, K. 2012. Age and intergenerational attitudes in the family and the welfare state. *Advances in Life Course Research*, 17(3): 133–144.
- Dalton, R. 2004. *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Dalton, R. 2005. The social transformation of trust in government. *International Review of Sociology*, 15(1): 133–154.

- Dalton, R. i Welzel, C. (ur.) 2014. *The Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dion, M. L. i Birchfield, V. 2010. Economic Development, Income Inequality, and Preferences for Redistribution, *International Studies Quarterly*, 54(2): 315–334.
- Dolenec, D. 2012. The Absent Socioeconomic Cleavage in Croatia: A Failure of Representative Democracy?. *Politička misao*, 49(5): 69–88.
- Durr, R.H. 1993. What moves policy sentiment?. *American Political Science Review*, 87(1): 158-170.
- Easton, D. 1965. *System analysis of political life*. New York, NY: Wiley.
- Easton, D. 1975. A re-assessment of the concept of political support. *British Journal of Political Science*, 5(4): 435–457.
- Edlund, J. i Lindh, A. 2013. Institutional trust and welfare State support: on the role of trust in market institutions. *Journal of Public Policy*, 33(3): 295-317.
- Edlund, J. 1999. Trust in government and welfare regimes: attitudes to redistribution and financial cheating in the USA and Norway. *European Journal of Political Research*, 35(3): 341-370.
- Eger, M. A. i Breznau, N. 2017. Immigration and the welfare state: A cross-regional analysis of European welfare attitudes. *International Journal of Comparative Sociology*, 58(5): 440-463.
- Eisinga, R., Grotenhuis, M. i Pelzer, B. 2013. The reliability of a two-item scale: Pearson, Cronbach, or Spearman-Brown?. *Int J Public Health*, 58: 637–642.
- Estevez-Abe, M., Iversen, T. i Soskice, D. 1999. *Social Protection and the Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State*. American Political Association Meeting, Atlanta.
- Evans, G. i Andersen, R. 2006. The Political Conditioning of Economic Perceptions. *The Journal of Politics*, 68(1): 194-207.

- Franc, R., Maglić, M. i Sučić, I. 2020. Političko (ne)povjerenje kao odrednica glasanja i sklonosti protestnim oblicima političkog sudjelovanja. *Revija za sociologiju*, 50(3): 381-406.
- Freund, R. J., Wilson, W. J. i Sa, P. 2006. *Regression Analysis. Statistical Modeling of a Response Variable* (Second Edition). Elsevier.
- Gabriel, O.W. i Trüdinger, E-M. 2011 Embellishing WelfareState Reforms? Political Trust and the Support for Welfare State Reforms in Germany. *German Politics*, 20(2): 273-292.
- Gelepithis, M. i Giani, M. 2020. Inclusion without Solidarity: Education, Economic Security, and Attitudes toward Redistribution. *Political Studies*, 1-17.
- Goerres, A. i Tepe, M. 2010. Age-based self-interest, intergenerational solidarity and the welfare state: A comparative analysis of older people's attitudes towards public childcare in 12 OECD countries. *European Journal of Political Research*, 49: 818-851.
- Grasskopf, A. 2008. EXPLAINING THE DEMOCRATIC TRUST CONUNDRUM: THE SOURCES OF INSTITUTIONAL TRUST IN THE REUNITED GERMANY. *International Social Science Review*, 83(1/2): 3-26.
- Grönlund, K. i Setälä, M. 2012. In Honest Officials We Trust: Institutional Confidence in Europe. *The American Review of Public Administration*, 42(5): 523-542.
- Habibov, N., Cheung, A. i Auchynnikava, A. 2018. Does Institutional Trust Increase Willingness to Pay More Taxes to Support the Welfare State? *Sociological Spectrum*, 38(1):51-68.
- Haerpfer, C. W. i Kizilova, K. 2014. Support for Democracy in Postcommunist Europe and Post-Soviet Eurasia. U: Dalton, R. i Welzel, C. (ur.) *The Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hainmueller, J. i Hiscox, M.J. 2006. Learning to Love Globalization: Education and Individual Attitudes Toward International Trade. *International Organization*, 60(2): 469-498.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. i Anderson, R.E. 2019. *Multivariate Dana Analysis* (8th edition). Cengage Learning EMEA.

- Hasenfeld, Y. i Rafferty, J. A. 1989. The Determinants of Public Attitudes Toward the Welfare State. *Social Forces*, 67(4): 1027-1048.
- Häusermann, S., Kurer, T. i Schwander, H. 2013. *Explaining welfare state preferences in dualized societies*. Draft.
- Hardin, R. 1993. The Street-Level Epistemology of Trust. *Politics & Society*, 21(4): 505-529.
- Hardin, R. 1999. Do we want to trust in government? U: Warren, M. (ur.) *Democracy and Trust*. New York: Cambridge University Press.
- Hardin, R. 2013. Government without trust. *Journal of Trust Research*, 3(1): 32–52.
- Harré, R. 1999. Trust and its surrogates: psychological foundations of political process. U: Warren, M. (ur.) *Democracy and Trust*. New York: Cambridge University Press.
- Henjak, A. 2007. Values or Interests: Economic Determinants of Voting Behaviour in the 2007 Croatian Parliamentary Elections. *Politička misao*, 44 (5): 71–90.
- Henjak, A. 2008. Population Ageing and Distributive Conflicts: Age Distributive Divisions in Western Europe. *Revija za socijalnu politiku*, 15(2): 189-208.
- Henjak, A., Zakošek, N. i Čular, G. 2013. Croatia. U: Berglund, S., Erman, J., Deegan-Krause, K. i Knutsen, T. (ur.). *Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Henjak, A. 2017. Institutional Trust and Democracy Satisfaction in Croatia: Partisanship- Versus Outcome-Driven Evaluations. *Hrvatska i komparativna javna uprava*, 17(3): 343-363.
- Henjak, A. 2018. Nose li parlamentarni izbori 2015. i 2016. godine promjenu političkih rascjepa u Hrvatskoj?. *Društvena istraživanja*, 27(3): 383-406.
- Henjak, A. i Vuksan-Ćusa, B. 2019. Interesi ili nešto drugo? Ekonomski stavovi i njihova utemeljenost u društvenoj strukturi u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 49(1): 37-60.
- Hetherington, M. 1998. The Political Relevance of Political Trust. *American Political Science Review*, 92: 791-808.

- Hetherington, M. 1999. The Effect of Political Trust on the Presidential Vote, 1968-96. *The American Political Science Review*, 93(2), 311-326.
- Hetherington, M. 2004. *Why Trust Matters. Declining Political Trust and the Demise of American Liberalism*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Hooghe, M. 2011. Why There is Basically Only One Form of Political Trust. *The British Journal of Politics and International Relations*, 13(2):269-275.
- Hooghe, M., Marien, S., i de Vroome, T. 2012. The cognitive basis of trust. The relation between education, cognitive ability, and generalized and political trust. *Intelligence*, 40(6): 604–613.
- Hooghe, M. i Marien, S. 2013. A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE RELATION BETWEEN POLITICAL TRUST AND FORMS OF POLITICAL PARTICIPATION IN EUROPE, *European Societies*, 15(1): 131-152.
- Hooghe, M. i Oser, J. 2017. Partisan strength, political trust and generalized trust in the United States: An analysis of the General Social Survey, 1972-2014. *Social Science Research*, 68: 132-146.
- Hinton, P.R., Brownlow, C., McMurray, I. i Cozens, B. 2004. *SPSS Explained*. London, New York: Routledge.
- Inglehart, R. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. i Norris, P. 2016. Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. HKS Faculty Research Working Paper Series RWP16-026. Dostupno na: <https://www.hks.harvard.edu/publications/trump-brexit-and-rise-populism-economic-have-nots-and-cultural-backlash>.
- Inglehart, R. i Norris, P. 2019. *Cultural Backlash. Trump, Brexit and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Ivaldi, G. i Mazzoleni, O. 2019. Economic Populism and Producerism: European Right-Wing Populist Parties in a Transatlantic Perspective. *Populism*, 2(1): 1-28.
- Iversen, T. i Soskice, D. 2001. An Asset Theory of Policy Preferences. *The American Political Science Review*, 95(4): 875-893.
- Jacoby, W.G. 1994. Public Attitudes toward Government Spending. *American Journal of Political Science*, 38(2): 336-361.
- Jæger, M. M. 2008. Does left-right orientation have a causal effect on support for redistribution? Causal analysis with cross-sectional data using instrumental variables. *International Journal of Public Opinion Research*, 20(3): 363-374.
- Jæger, M. M. 2006. What Makes People Support Public Responsibility for Welfare Provision: Self-interest or Political Ideology? A Longitudinal Approach. *Acta Sociologica*, 49(3): 321-338.
- Jedinger, A. i Burger, A.M. 2020. The Ideological Foundations of Economic Protectionism: Authoritarianism, Social Dominance Orientation, and the Moderating Role of Political Involvement. *Political Psychology*, 41(2): 402-424.
- Jeene, M., van Oorschot, W. i Uunk, W. 2014. The Dynamics of Welfare Opinions in Changing Economic, Institutional and Political Contexts: An Empirical Analysis of Dutch Deservingness Opinions, 1975–2006. *Social Indicators Research*, 115(2): 731-749
- Jou, W. 2010. Continuities and changes in left–right orientations in new democracies: The cases of Croatia and Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(1): 97–113.
- Johnston, C. D. 2013. Dispositional sources of economic protectionism. *Public Opinion Quarterly*, 77(2): 574-585.
- Jordan, J. 2014. Religious Belief, Religious Denomination, and Preferences for Redistribution: A Comparison across 13 Countries. *West European Politics*, 37(1): 19-41.
- Kam, C.D. i Nam, Y. 2008. Reaching out or Pulling Back: Macroeconomic Conditions and Public Support for Social Welfare Spending. *Political Behavior*, 30(2): 223-258.

- Kinder, D.R i Kiewiet, D.R. 1981. Sociotropic Politics: The American Case. *British Journal of Political Science*, 11(2): 129-161.
- Kitschelt, H. i Rehm, P. 2014. Occupations as a Site of Political Preference Formation. *Comparative Political Studies*, 47(12): 1670–1706.
- Klingemann, H-D. 2014. Dissatisfied Democrats: Democratic Maturation in Old and New Democracies. U: Dalton, R. i Welzel, C. (ur.) *The Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koster, F. 2010. Welfare state attitudes and economic integration in the European Union, 1992–2002: a multilevel investigation across 24 countries. *Policy & Politics*, 38(2): 177-195.
- Koster, F. 2014. Economic openness and welfare state attitudes: A multilevel study across 67 countries. *International Journal of Social Welfare*, 23: 128-138.
- Kriesi, H. 2014. The Populist Challenge. *West European Politics*, 37(2): 361-378.
- Kumlin, S. 2004. *The Personal and the Political: How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kumlin, S. 2009. *Blaming Europe? Exploring the Variable Impact of National Public Service Dissatisfaction on EU Trust*. QoG WORKING PAPER SERIES 2009:12. University of Gothenburg.
- Kumlin, S. 2010. *Dissatisfied Democrats, Policy Feedback, and European Welfare States, 1976-2001*. QoG WORKING PAPER SERIES 2010:4. University of Gothenburg.
- Kumlin, S., Stadelmann- Steffen, I. i Haugsgjerd, A. 2018. Trust and the Welfare State. U: Uslaner, E. (ur.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press.
- Letki, N. 2018. Trust in Newly Democratic Regimes. U: Uslaner, E. (ur.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press.

- Levi, M. i Stoker, L. 2000. Political Trust and Trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3(1): 475-507.
- Linos, K. i West, M. 2003. Self-Interest, Social Beliefs, and Attitudes to Redistribution: Re-Addressing the Issue of Cross-National Variation. *European Sociological Review*, 19(4): 393-409.
- Lipsmeyer, C. i Nordstrom, T. 2003. East versus West: comparing political attitudes and welfare preferences across European societies. *Journal of European Public Policy*, 10(3): 339-364.
- Listhaug, O. i Jakobsen, T.G. 2018. Foundations of Political Trust. U: Uslander, E. (ur.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press.
- Lühiste K. 2014. Social Protection and Satisfaction with Democracy: A Multi-level Analysis. *Political Studies*, 62(4): 784-803.
- Maggini, N. 2017. *Young People's Voting Behaviour in Europe. A Comparative Perspective*. London: Palgrave Macmillan
- Magistro, B. i Menaldo, V.A. 2021. *Exploring Economic Populism, a Neglected, but Growing, Phenomenon*. Draft. Dostupno na: <https://ssrn.com/abstract=3758349>.
- Maika, A., Soto, C. J., Cohen, A. B. i Miller, D. T. 2011. Religiosity and Social Welfare: Competing Influences of Cultural Conservatism and Prosocial Value Orientation. *Journal of Personality*, 79(4): 763-792.
- Margalit, Y. 2012. Lost in Globalization: International Economic Integration and the Sources of Popular Discontent. *International Studies Quarterly*, 56(3): 484-500.
- Margalit, Y. 2013. Explaining Social Policy Preferences: Evidence from the Great Recession. *American Political Science Review*, 107(1): 80-103.
- Marien, S. i Hooghe, M. 2011. Does political trust matter? An empirical investigation into the relation between political trust and support for law compliance. *European Journal of Political Research*, 50: 267-291. .

- Mayda, A.M. i Rodrik, D. 2005. Why are some people (and countries) more protectionist than others?. *European Economic Review*, 49(6): 1393–1430.
- Melgar, N., Milgram-Baleix, J. i Rossi, M. 2013. *Explaining Protectionism Support: The Role of Economic Factors*. ISRN Economics, International Scholarly Research Notice.
- Miller, A.H. 1974a. Rejoinder to "Comment" by Jack Citrin: Political Discontent or Ritualism? *The American Political Science Review*, 68(3): 989-1001.
- Miller, A.H. 1974b. Political Issues and Trust in Government: 1964–1970. *American Political Science Review*, 68(3): 951-972.
- Miller, A.H. i Listhaug, O. 1990. Political Parties and Confidence in Government: a Comparison of Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science*, 20(3): 357-386.
- Mingo, I. i Faggiano, M. P. 2020. Trust in Institutions Between Objective and Subjective Determinants: A Multilevel Analysis in European Countries. *Soc Indic Res*, 151: 815–839
- Mishler, W. i Rose, R. 1997. Trust, Distrust and Skepticism: Popular Evaluations of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies. *The Journal of Politics*, 59(2): 418-451.
- Mishler, W. i Rose, R. 2001. What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative Political Studies*, 34(1): 30-62.
- Mishler, W. i Rose, R. 2011. Political trust and distrust in post-authoritarian contexts. U: Hooghe, M i Zmerli, S. (ur.) *Political trust*. Colchester: ECPR Press.
- Mudde, C. 2007. *Populist radical right parties in Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Mughan, A. 2007. Economic Insecurity and Welfare Preferences: A Micro-Level Analysis. *Comparative Politics*, 39(3): 293-310.
- Murthi, M. i Tiongson, E.R. 2008. Attitudes to Equality: The “Socialist Legacy” Revisited. Policy Research Working Paper 4529.

- Naumann, E., Buss, C. i Bahr, J. 2015. How Unemployment Experience Affects Support for the Welfare State: A Real Panel Approach. *European Sociological Review*, 32(1): 81-92.
- Newton, K. 2007. Social and Political Trust. U: Dalton, R i Klingemann, H. (ur.) *The Oxford Handbook of Political Behavior*.
- Newton, K., Stolle, D. i Zmerli, S. 2018. Social and Political Trust. U: Uslaner, E. (ur.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press.
- Nikodem, K. 2019. „Važno je imati moćnog vođu!’ Analiza autoritarnosti u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine”. *Društvena istraživanja*, 28(3): 391–410.
- Norris, P. 1999. Introduction: The growth of critical citizens? U: Norris, P. (ur.) *Critical citizens: Global support for democratic governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P. 2011. *Democratic Deficit. Critical Citizens Revisited*. New York: Cambridge University Press.
- Norris, P. i Inglehart, R. 2019. *Cultural Backlash. Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunnally, J.C. 1975. Psychometric Theory— 25 Years Ago and Now. *Educational Researcher*, 4(10): 7–21.
- Offe, C. 1999. How can we trust our fellow citizens? U: Warren, M. (ur.) *Democracy and Trust*. New York: Cambridge University Press.
- O'Rourke, K.H., Sinnott, D., Richardson, J.D i Rodrik, D. 2001. The Determinants of Individual Trade Policy Preferences: International Survey Evidence [with Comments and Discussion]. *Brookings Trade Forum*, str. 157-206.
- Owen, E. i Johnston, N.P. 2017. Occupation and the Political Economy of Trade: Job Routineness, Offshorability, and Protectionist Sentiment. *International Organization*, 71(4), 665-699.

- Patterson, O. 1999. Liberty against the democratic state: on the historical and contemporary sources of American distrust. U: Warren, M. (ur.) *Democracy and Trust*. New York: Cambridge University Press.
- Putnam, R., Leonardi, R. i Nanetti, R. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Raos, V. 2020. Struktura rascjepa i parlamentarni izbori u Hrvatskoj 2020. u doba pandemije. *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 17(1): 7-30.
- Rehm, P., Hacker, J. S. i Schlesinger, M. 2012. Insecure Alliances: Risk, Inequality, and Support for the Welfare State. *American Political Science Review*, 106(2): 386-406.
- Rehm, P. 2009. Risks and Redistribution: An Individual-Level Analysis. *Comparative Political Studies*, 42(7): 855–881.
- Rimac, I. 2000. Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, 70(2): 471-484.
- Rimac, I., Burić, I. i Štulhofer, A. 2017. Višerazinsko modeliranje egalitarnog sindroma i validacija kratke skale SEMA-5. *Politička misao*, 54(3): 64-79.
- Roosma, F., van Oorschot, W., i Gelissen, J. 2015. A Just Distribution of Burdens? Attitudes Toward the Social Distribution of Taxes in 26 Welfare States. *International Journal of Public Opinion Research*, 28(3): 376–400.
- Roosma, F., van Oorschot, W. i Gelissen, J. 2016. The Achilles' heel of welfare state legitimacy: perceptions of overuse and underuse of social benefits in Europe. *Journal of European Public Policy*, 23(2): 177-196.
- Rothstein, B. i Stolle, D. 2008. The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Comparative Politics*, 40(4): 441-459.
- Rothstein, B. 2005. *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Sachweh, P. 2018. Crisis experiences and welfare attitudes during the Great Recession: A comparative study on the UK, Germany and Sweden. *Acta Sociologica*, 62(2): 135-151.
- Scheidegger, R. i Staerkle, C. 2011. Political Trust and Distrust in Switzerland: A Normative Analysis. *Swiss Political Science Review*, 17(2): 165-187.
- Schmitt, N. 1996. Uses and abuses of Coefficient Alpha. *Psychological Assessment*, 8(4): 350-353.
- Scholz, J., i Lubell, M. 1998. Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action. *American Journal of Political Science*, 42(2): 398-417.
- Schoon, I. i Cheng, H. 2011. Determinants of Political Trust: A Lifetime Learning Model. *Developmental Psychology*, 47(3): 619-631.
- Sihvo, T. i Uusitalo, H. 1995. Attitudes towards the welfare state have several dimensions. Evidence from Finland. *Scand J Soc Welfare*, 4: 215-223.
- Stanig, P. 2013. Political polarization in retrospective economic evaluations during recessions and recoveries. *Electoral Studies*, 32(4): 729-745
- Stegmueller, D., Scheepers, P., Roßteutscher, S i de Jong, E. 2012. Support for Redistribution in Western Europe: Assessing the role of religion. *European Sociological Review*, 28(4): 482-497.
- Streiner, D.L. 2003. Starting at the Beginning: An Introduction to Coefficient Alpha and Internal Consistency. *Journal of Personality Assessment*, 80(1): 99-103.
- Svallfors, S. 1999. Political trust and attitudes towards redistribution. *European Societies*, 1(2) 241-268
- Svallfors, S. 2002. Political Trust and Support for the Welfare State: Unpacking a Supposed Relationship. U: Rothstein, B i Steimo, S. (ur.) *Restructuring the Welfare State: Political Institutions and Policy Change*. New York: Palgrave Macmillan.
- Svallfors, S. 2011. A Bedrock of Support? Trends in Welfare State Attitudes in Sweden, 1981–2010. *Social Policy & Administration*, 45(7): 806-825.

Svallfors, S. 2012. *Welfare attitudes in Europe: Topline Results from Round 4 of the European Social Survey*. European Commission: Rapitdy Ltd.

Svallfors, S., Kulin, J. i Schnabel, A. 2012. Age, Class, and Attitudes Toward Government Responsibilities. U: Svallfors, S (ur.) *Contested Welfare States*. Redwood City: Stanford University Press.

Svallfors, S. 2013. Government quality, egalitarianism, and attitudes to taxes and social spending: A European comparison. *European Political Science Review*, 5(3): 363-380.

Theiss-Morse, E., Barton, D-G. i Wagner, M . W. 2015. Political Trust in Polarized Times. U: Bornstein, B. i Tomkins, A. *Motivating Cooperation and Compliance with Authority*. Nebraska Symposium on Motivation. Springer International Publishing.

Tilley, J. i Hobolt, S. B. 2011. Is the Government to Blame? An Experimental Test of How Partisanship Shapes Perceptions of Performance and Responsibility. *The Journal of Politics*, 73(2): 316-330.

Turper, S. i Aarts, K. 2017. Political Trust and Sophistication: Taking Measurement Seriously. *Soc Indic Res*, 130: 415–434

Uslaner, E. 2018. The Study of Trust. U: Uslaner, E. (ur.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press.

Van der Meer, T. 2016. Political trust and “the crisis of democracy”. U: Dalton, R. (ur.) *Oxford Research Encyclopedia on Politics*. New York: Oxford University Press.

Van der Meer, T. 2018. Economic Performance and Political Trust. U: Uslaner, E. (ur.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press.

Van der Meer, T. i Hakhverdian, A. 2017. Political Trust as the Evaluation of Process and Performance: A Cross-National Study of 42 European Countries. *Political Studies*, 65(1): 81-102.

Van der Meer, T. i Zmerli, S. 2017. The deeply rooted concern with political trust. U: van der Meer, T i Zmerli, S (ur.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

- Van der Waal, J. i de Koster, W. 2018. Populism and Support for Protectionism: The Relevance of Opposition to Trade Openness for Leftist and Rightist Populist Voting in The Netherlands. *Political Studies*, 66(3): 560-576.
- Van Oorschot, W. i Meuleman, B. 2012. Chapter Two. Welfare Performance and Welfare Support. U: Svallfors, S (ur.) *Contested Welfare States*. Redwood City: Stanford University Press.
- Van Oorschot, W., Reeskens, T. i Meuleman, B. 2012. Popular perceptions of welfare state consequences: A multilevel, cross-national analysis of 25 European countries. *Journal of European Social Policy*, 22(2): 181-197.
- Vis, B., van Kersbergen, K. i Hylands, T. 2011. To What Extent Did the Financial Crisis Intensify the Pressure to Reform the Welfare State?. *Social Policy & Administration*, 45(4): 338-353.
- Vuksan-Ćusa, B. i Raos, V. 2021. Dijete u vremenu: dob i biračko ponašanje u Hrvatskoj. *Političke perspektive*, 11(1): 7-38.
- Warren, M. 1999a. Introduction. U: Warren, M. (ur.) *Democracy and Trust*. New York: Cambridge University Press.
- Warren, M. 1999b. Conclusion. U: Warren, M. (ur.) *Democracy and Trust*. New York: Cambridge University Press.
- Welch, S. i Hibbing, J. 1992. Financial Conditions, Gender, and Voting in American National Elections. *The Journal of Politics*, 54(1): 197-213.
- Wlezien, C., Franklin, M. i Twiggs, D. 1997. ECONOMIC PERCEPTIONS AND VOTE CHOICE: Disentangling the Endogeneity. *Political Behavior*, 19(1): 7-17.
- Worsley, P. 1969. The Concept of Populism. U: Ionescu, G i Gellner, E (ur.) *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. Letchworth, Hertfordshire: The Garden City Press Limited.

Zmerli, S., Newton, K. i Montero, J.R. 2007. Trust in people, confidence in political institutions and satisfaction with democracy. U: van Deth, J.W, Ramón Montero, J. i Westholm, A. (ur.). *Citizenship and Involvement in European Democracies. A Comparative Analysis*. London, New York: Routledge.

Dodatak

Tablica 8. Prikaz strukture korištenih varijabli

Prediktor	2015.	2016.
	Čestice	
Obrazovanje	<i>Vaša školska naobrazba? (1-7)</i> <i>Nezavršena osnovna škola (1), Osnovna škola (2), Zanat, VKV, trogodišnja strukovna škola (3), Četverogodišnja srednja škola (4), Viša škola (5), Fakultet (6), Magisterij, doktorat (7)</i>	
Religioznost	<i>Izuzimajući vjenčanja, pogrebe i krštenja, koliko često odlazite u crkvu? (1-6)</i> <i>Nikada ili gotovo nikada (1), Dva-tri puta godišnje, za važnijih vjerskih blagdana (2), Jednom u dva mjeseca (3), Jednom mjesečno (4), Nekoliko puta mjesečno, (5) Jednom tjedno ili češće (6)</i>	
Bogatstvo	<i>Posjedujete li Vi ili netko drugi u Vašem kućanstvu neki od sljedećih oblika imovine? (0-4)</i> <i>Kuću ili stan (1), Poslovni prostor, stan za iznajmljivanje, poljoprivredno imanje (2), Dionice ili obveznice (3), Ušteđevinu (4)</i>	
Veličina naselja	<i>Veličina naselja: do 2000 stanovnika, od 2000 do 10000 stanovnika, od 10001 do 100000 stanovnika, od 100001 i više stanovnika</i>	
Broj djece	<i>Koliko imate djece?</i>	
Ekonomski rizik	<i>Ukoliko biste danas izgubili posao, što mislite koliko teško bi vam bilo pronaći drugi posao u idućih 12 mjeseci?</i> <i>(1) Vrlo lako, (2) Donekle lako, (3) Donekle teško, (4) Vrlo teško</i>	
Ekonomska evaluacija	<i>Živate li danas Vi i Vaša obitelj, ekonomski gledano, bolje ili lošije nego prije četiri godine/prije godinu dana? (1 puno gore danas, 5 puno bolje danas)</i>	
Politička efikasnost	<i>Neki ljudi kažu da uopće nije važno tko je na vlasti. Drugi kažu da je jako važno tko je na vlasti... kamo biste sebe stavili? (1-5)</i> <i>Neki ljudi kažu da to za koga ljudi glasuju nimalo ne utječe na događanja u zemlji... kamo biste sebe stavili? (1-5)</i>	
Sp.-Brown koeficijent	0,865	0,875

Protekcijonizam	<p><i>Država bi svim nezaposlenim građanima trebala osigurati naknade za nezaposlene dovoljne za pokrivanje osnovnih životnih potreba. (1-5)</i></p> <p><i>Država treba ograničiti pravo bankama da same određuju kamatnu stopu za kredite građanima. (1-5)</i></p> <p><i>Država bi trebala više oporezovati imovinu i dohodak bogatih pojedinaca. (1-5)</i></p> <p><i>Država treba smanjiti poreze kako bi omogućila poduzetnicima da bolje posluju. (1-5)</i></p>			
Cronbachova α	0,481		0,517	
Autoritarnost	<p><i>Mišljenje većine uvijek je najbolje. (1-5)</i></p> <p><i>Ne treba iznositi vlastito mišljenje, jer čovjek nikad ne zna od čega može nastradati. (1-5)</i></p> <p><i>Vlasti i moćnicima ne treba se zamjerati. (1-5)</i></p> <p><i>Ono što je mladima najpotrebnije, to je stroga disciplina, odlučnost i volja da rade i da se bore za obitelj i domovinu. (1-5)</i></p> <p><i>Zadaća opozicije nije da kritizira vladu, nego da podržava njezin rad. (1-5)</i></p> <p><i>Građani nemaju pravo na štrajk i demonstracije ako time ugrožavaju javni red. (1-5)</i></p> <p><i>Opravdano je ograničiti ljudska prava kad je u pitanju interes države i nacije. (1-5)</i></p>			
Cronbachova α	0,779		0,696	

Tablica 9. Deskriptivna statistika nedihotomnih prediktora

Prediktor			2015.					2016.				
	Min	Maks	N	M	SD	0,25	0,75	N	M	SD	0,25	0,75
Dob	18	99 (87)	1001	46,11	16,064	31	60	1000	46,63	16,772	32	60
Obrazovanje	1	7	1001	3,90	1,154	3,00	4,00	1000	3,93	1,153	3,00	4,00
Religioznost	1	6	1001	2,80	1,594	2,00	4,00	1000	2,91	1,657	2,00	4,00
Bogatstvo	0	4	1001	1,37	0,860	1,00	2,00	1000	1,39	0,903	1,00	2,00
Pol. efikasnost	1	5	987	3,68	1,108	3,00	5,00	983	3,59	1,208	3,00	5,00
Protekcijonizam	2(1)	5	998	4,06	0,636	3,73	4,50	996	3,93	0,704	3,50	4,50
Ev. ekonomije	1	5	980	2,74	0,931	2,00	3,00	978	2,73	0,778	2,00	3,00

Ek. rizik	1	4	801	3,10	0,908	3,00	4,00	770	3,15	0,914	2,00	4,00
Autoritarnost	1	5	994	3,04	0,826	2,57	3,69	995	2,79	0,778	2,33	3,33
Vl. naselja	1	4	1001	2,33	1,173	1,00	3,00	1000	2,32	1,221	1,00	4,00
Broj djece	1	8 (6)	995	1,20	1,215	0,00	2,00	969	1,26	1,154	0,00	2,00

Tablica 10. Deskriptivna statistika dihotomnih prediktora

Prediktor	Spol		Zaposlenost		Pr. sektor		Soc.pov		HDZ		SDP	
	Ž	M	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
2015.	53%	47%	49,2%	50,8%	50,6%	49,4%	22,1%	77,9%	20,7%	79,3%	21,9%	78,1%
2016.	53,6%	46,4%	51,7%	48,3%	51,4%	48,6%	21%	79%	19,8%	80,2%	19%	81%

Tablica 10. Mjere pouzdanosti skala koje ispituju povjerenje u političke i provedbene institucije (1995.-2020.)

	1995.	2000.	2003.	2007.	2011	2015.	2016.	2020.
Povjerenje u pol. inst.	0,75	0,86	0,83	0,82	0,91	0,81	0,85	0,88
Povjerenje u prov. inst.	x	x	0,75	0,69	0,79	0,72	0,72	0,82

Tablica 11. Prikaz srednjih vrijednosti kategorija varijable zaposlenja u odnosu na povjerenje u političke i provedbene institucije

	2015.		2016.	
	Pol. inst	Prov. inst	Pol. inst	Prov. inst
Zaposleni	2,24	2,52	2,11	2,34
Nezaposleni	2,26	2,48	2,25	2,43
Umirovljenici	2,65	2,56	2,23	2,45